

MASARYKOVA UNIVERZITA PRÁVNICKÁ FAKULTA

Jaroslav Benák (ed.)

CÍRKEV A STÁT 2018

Sborník z konference

ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS

IURIDICA
Editio Scientia

vol. 632

SPISY PRÁVNICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

řada teoretická, Edice Scientia
svazek č. 632

CÍRKEV A STÁT 2018

(Sborník z konference)

Jaroslav Benák

(ed.)

Masarykova univerzita

Brno 2018

Tato publikace vznikla na Masarykově univerzitě v rámci projektu „Konference Církev a stát – 24. ročník“ č. MUNI/B/0776/2017 podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2018.

Recenzovali: JUDr. Lucia Madleňáková, Ph.D.

Ing. Mgr. Jaroslav Benák, Ph.D.

© 2018 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-9122-1 (online : pdf)

OBSAH

Předmluva	7
Vězeňské kaplanství jako služba církve veřejnosti.	
Teoretický úvod	8
<i>Jiří Rajmund Tretera</i>	
Duchovní služba vězeňských kaplanů	
a dobrovolníků jako součást systému vězeňské služby ČR	16
<i>Pavel Kočnar</i>	
Duchovní péče ve věznici Vídeň-Josefstadt	20
<i>Záboj Horák</i>	
Ochrana náboženskéj slobody vo „vāzniciach“ z pohľadu	
európskeho súdu pre ľudské práva	34
<i>Martin Gregor</i>	

PŘEDMLUVA

Tradičně začátkem září se v Brně scházejí právníci, politologové, religionisté i odborníci z dalších disciplín, aby společně diskutovali o různých aspektech vztahu státu a náboženských společenství. Letošním tématem setkání byl vztah náboženství a vězeňství.

Toto téma má řadu aspektů, které se odrazily v příspěvcích prezentovaných na konferenci. Základní vstup do tématu spojený s vymezením klíčových pojmů poskytuje text profesora Tretery.

Zvláštním hostem letošního ročníku byl hlavní kaplan Vězeňské služby ČR Pavel Kočnar. Jeho příspěvek nabízí řadu informací o fungování duchovní péče ve věznicích i osobní postřehy člověka, který se tématu po řadu let dennodenně věnuje.

Další dva příspěvky přednesené na konferenci ukázaly praxi dvou německy mluvících zemí. Příspěvek Zábaje Horáka se zaměřil na duchovní péči v největší rakouské věznici Vídeň Josefstadt. Doktorand pražské právnické fakulty Jan Beránek se ve svém příspěvku věnoval pastorační péči během Norimberského procesu. S jeho textem se čtenáři mohou seznámit v Revue církevního práva č. 4/2018.

Sborník uzavírá podrobná analýza judikatury Evropského soudu pro lidská práva ve věcech náboženské svobody ve věznicích z pera Martina Gregora.

Komplexně zvolené téma poukázalo na hodnotové otázky související s právy uvězněných osob, ale též na zapojení náboženských společenství, duchovních a pastoračních asistentů do duchovní péče, jež přispívá k nápravě vězňů.

Věřím, že předkládaný sborník přinese čtenářům řadu zajímavých úvah a podnětů k zamyšlení.

Jaroslav Benák

VĚZEŇSKÉ KAPLANSTVÍ JAKO SLUŽBA CÍRKVE VEŘEJNOSTI. TEORETICKÝ ÚVOD

Jiří Rajmund Tretera

Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, Česká republika

Abstract in original language

Autor se zabývá vězeňským kaplanstvím jako službou církve veřejnosti a poskytuje teoretický úvod do této problematiky. Obecně vymezuje pojem konfesního práva a ukazuje, že téma náboženství a vězeňství je pevnou součástí komplexních konfesněprávních pojednání jak v České republice, tak v cizině. Vymezuje pojmem kategoriální pastorační péče, i její součástí, jíž je pomoc náboženských společenství osobám ve vězeních a podobných zařízeních, které o tuto pomoc požádají, a to bez ohledu na své vyznání. Nakonec popisuje některé zvláštnosti kategoriální pastorační péče ve vězeních a podobných zařízeních v České republice.

Keywords in original language

Kaplanství; kategoriální pastorační péče; vězeňství; vězeňští kaplani; náboženská společenství; Vězeňská duchovenská služba; Vězeňská duchovenská péče.

Abstract

The author deals with the prison chaplaincy as a service of religious communities to the public and provides a theoretical introduction to this issue. He defines the concept of religion law and shows that the theme of religion and prison is a fixed part of complex religion law treatises both in the Czech Republic and abroad. He defines the concept of categorical pastoral care, as well as its part, which is the assistance of religious communities to persons in prisons and similar establishments requesting such assistance, irrespective of their religion. Finally, he describes some peculiarities of categorical pastoral care in prisons and similar establishments in the Czech Republic.

Keywords

Chaplaincy; Categorical Pastoral Care; Prisons; Prison Chaplains; Religious Communities; Ecumenical Prison Chaplaincy; Prison Spiritual Care.

Mám radost, že letošní 24. ročník konference Církev a stát, konaný na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, je věnován tak důležité součásti vědy českého konfesního práva, kterou je *Náboženství a vězeňství*, jedné z předních kapitol zvláštní části tohoto oboru.

1 Téma náboženství a vězeňství jako součást konfesního práva

Prvním krokem, který je při teoretickém úvodu do kteréhokoliv odvětví konfesního práva vhodné učinit, je připomenout odlišnost konfesního práva a konfesněprávní vědy od právních souborů práva církevního (kanonického) a církevněprávní (kanonickoprávní) vědy.

Církevním či kanonickým právem nazýváme soubor právních oborů, jejichž předmětem je úprava právních poměrů uvnitř jednotlivých náboženských společenství a jejichž zákonodárcem je výlučně příslušné náboženské společenství. Tato výlučnost tvorby církevního zákonodárství náboženskými společenstvími je v nábožensky svobodných zemích zdůrazněna uznáním právní autonomie náboženských společenství.¹

Konfesní právo naproti tomu patří do souboru oborů světského práva, jejichž zákonodárcem je především stát a mezinárodní společenství. Přípravy a tvorby konfesního práva se mohou a mají do značné míry účastnit i náboženská společenství, zejména formou smluv se státem a jinými veřejnými institucemi, a to jak mezinárodních smluv (konkordáty, multilaterální smlouvy zejména v oblasti lidských práv), tak smluv a dohod uzavřených na vnitrostátní úrovni.

Není vyloučeno, že i náboženská společenství se přímo podílí na zákonodárné činnosti v oblasti konfesního práva svými vyjádřeními a odbornou posudkovou činností. Nelze pochybovat, že účast náboženských společenství na zákonodárné úpravě oblastí, která se jich týká a s níž mají zkušenosti, přispěje ke zkvalitnění zákonodárství veřejné společnosti.

Druhým krokem, který je při teoretickém úvodu do kteréhokoliv odvětví konfesního práva vhodné učinit, je zdůraznit, že materií konfesního práva jsou všechny právní normy, upravující ve veřejné společnosti náboženskou svobodu jednotlivců i jejich kolektivů. Konfesní právo se zabývá kromě své vlastní výlučné matérie také právními instituty, které jsou styčnými body

¹ KRŽÍŽ, Jakub. *Autonomie církví*. Praha: C. H. Beck, 2017, 203 s.

s jinými obory práva. To není nic zvláštního a výjimečného. Každý právní obor se dotýká jiných právních oborů a částečně se s nimi překrývá. Tak je tomu mezi všemi vědami, i s vědami mimo oblast právních věd.

Náplní vědy konfesního práva je pojednávat o právním zajištění individuální i kolektivní náboženské svobody jednotlivců. Věda konfesního práva se zabývá právním zakotvením působení náboženských kolektivů, kterými jsou náboženská společenství, navenek, mimo jejich vlastní struktury. Tedy zajištěním individuální i kolektivní náboženské svobody jednotlivce.

V případě působení náboženských společenství navenek, právě jako je jejich působení ve vězeňství, jde kromě *zajištění náboženské svobody* jednotlivců navíc také o *službu přítomnosti* všem, kdo ve veřejných institucích tuto službu potřebují a projeví o ni zájem. Jde o službu přítomností a nasloucháním i ve prospěch těch, kdo k žádnému náboženskému společenství nepřísluší.

Třetím krokem, který je při teoretickém úvodu do kteréhokoliv odvětví konfesního práva vhodné učinit, je zdůraznit, že konfesní právo se zabývá všemi právními záležitostmi ve veřejné oblasti, které mají nějaký náboženský prvek nebo které s činnostmi náboženských společenství navenek souvisejí. A tak je *sjednocuje* a podrobuje *podrobnějšímu rozboru ve vzájemných souvislostech*. Je tomu tak i s konfesněprávním bádáním v oblasti náboženství a vězeňství. Konfesní právo tak bádá o všech právních záležitostech, týkajících se tohoto společenského odvětví soustředěně, či jak se říká „pod jedním kloboukem“.

2 Ústavní soud ČR o vyzařování náboženských hodnot navenek

Snad bude dobré, když si na tomto místě připomeneme jednoho velmi významného výroku Ústavního soudu, který ve svém nálezu sp. zn. Pl. ÚS 6/02 ze dne 27. listopadu 2002 vyslovil důležité zásady pro ústavně konformní interpretaci zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech (dále jen: konfesní zákon). Učinil mezi nimi i výrok, že úkol náboženských společenství „*v žádném případě nelze redukovat na pouhé vyznávání určité náboženské víry [...], nýbrž jejich činnost je podstatně širší a spočívá též ve vyzařování náboženských hodnot navenek, a to prostřednictvím nejen religiozní činnosti, ale také např. činnosti charitativní, humanitární a obecně vzdělávací.*“²

² Viz TRETERA Jiří Rajmund a Zábaj HORÁK. *Konfesní právo*. Praha: Leges, 2015, s. 103–104.

3 Pojednání o náboženství a vězeňství v české literatuře konfesního práva

V českých i zahraničních učebnicích konfesního práva bývá věnována tématu Náboženství a vězeňství samostatná kapitola. Učinili jsme tak s doc. Zábodem Horákem i ve své nejnovější česky psané učebnici, která pod názvem *Konfesní právo* vyšla v nakladatelství Leges na podzim roku 2015. V druhé části učebnice, nadepsané České konfesní právo v současnosti, *obecná část*, se vězeňství věnujeme v kapitole „Právo vykonávat náboženskou víru v institucích omezujících volnost pohybu“. Do třetí části učebnice, nadepsané České konfesní právo v současnosti, *zvláštní část*, jsme zařadili speciální kapitolu s nadpisem *Náboženství a vězeňství*.³

Stejným způsobem byly zařazeny i kapitoly o náboženství a vězeňství v České republice, kterými jsme přispěli do mezinárodních encyklopedií vydávaných v Nizozemí, ať je to

- *Encyclopedia of Law and Religion* nakladatelství Brill/Nijhoff, která vyšla v roce 2016,⁴ nebo
- *Religion and Law* nakladatelství Wolters Kluwer, Alphen aan den Rijn, v němž druhé vydání svazku *Religion and Law in the Czech Republic* vyšlo v roce 2017.⁵

Podobně jsou každoročně aktualizována data o konfesním právu v České republice v mezinárodní databázi EUREL ve Štrasburku, jehož korespondentem za Českou republiku je doc. Zábod Horák.

Ve všech těchto pojednáních vycházíme

- z ústavních předpisů České republiky, zejména z Listiny základních práv a svobod,
- z ustanovení mezinárodních smluv, kterými je Česká republika vázána,
- ze zákona o výkonu vazby č. 293/1993 Sb.,
- ze zákona o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb.,
- z již citovaného zákona č. 3/2002 Sb.,

³ Ibid., s. 93–97 a 211–216.

⁴ TRETERA, Jiří Rajmund a Zábod HORÁK. Czech Republic. In: ROBBERS, Gerhard, DURHAM W., Cole (eds.). *Encyclopedia of Law and Religion. Volume 4, Europe*. Leiden/Boston: Brill/Nijhoff, 2016, s. 90–91.

⁵ TRETERA, Jiří Rajmund a Zábod HORÁK. *Religion and Law in the Czech Republic*. 2. vyd. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2017, s. 42 a 61–62.

- ze zákona č. 129/2008 Sb. o výkonu zabezpečovací detence,
- z platné dohody mezi Vězeňskou službou České republiky, Ekumenickou radou církví v České republice a Českou biskupskou konferencí z 21. listopadu 2013,
- i z nařízení generálního ředitele Vězeňské služby ČR č. 54/2017.

4 Náboženství a vězeňství jako součást kategoriální pastorace

O čem se však v naší učebnici, vydané před třemi roky, již nedočtete, je nový pojem, který byl do veřejné debaty v naší zemi zaveden podle mého názoru v přibližně stejném časovém období, a je hojně používán. Je to pojem *kategoriální pastorace* a nás bude zajímat o to více, že celá oblast náboženství a vězeňství pod tento pojem spadá.

Tak například 5. dubna 2017 uspořádala Česká křesťanská akademie v Praze kolokvium o kategoriální pastoraci v oblasti služby kaplanů nemocničních, vojenských, vězeňských a vysokoškolských. V písemném výstupu z tohoto kolokvia, otištěném v revue *Universum* č. 2/2017, jsou uveřejněny projevy účastníků kolokvia, vězeňských kaplanů Pavla Zvolánka, Pavla Kočnara a Michaela Martinka, a projev kanovníka Antona Otteho, vzpomínajícího na své minulé působení v bavorských věznicích.

Po kolokviu byl téhož dne 5. dubna 2017 nahrán videozáznam pro Youtube kanál České křesťanské akademie v cyklu *Hovory* v knihovně pod názvem *Kategoriální pastorace*, a to rozhovoru s nemocničním kaplanem Jaromírem Odrobiňákem a vězeňským kaplanem Pavlem Kočnarem, který je umístěn na internetových stránkách České křesťanské akademie a který si můžete vyslechnout také na internetových stránkách Společnosti pro církevní právo⁶.

5 Definice pojmu kategoriální pastorace

Pokusme se nyní zamyslet se nad významem pojmu kategoriální pastorace. Možná, že v diskusi k tomuto příspěvku se dobereme přesnějšího vymezení. Jsem přesvědčen, že uvedený pojem byl vytvořen, snad nejprve v zahraničí a u nás pak převzat, ve snaze vytvořit jakýsi protiklad k tradiční obecné pastoraci, kterou představení a jejich pomocníci v náboženských společenstvích věnují svým věřícím a příchozím v základních jednotkách těchto

⁶ Dostupné z: <http://specp.prf.cuni.cz/video/>

společenství, jako jsou farnosti nebo sbory, a v nadřízených nebo speciálních jednotkách, jako jsou diecéze a poutní místa. Obvyklé formy této obecné duchovní péče jsou bohoslužby, zvěstování nauky, udělování svátostí a žehnání, konání modliteb za věřící a společně s nimi, zpovědi, navštěvování věřících v jejich příbytcích, poskytování náboženské literatury apod.

Kategoriální pastorační péče pak má být naproti tomu péče o zvláštní kategorie osob. Jde tedy především o duchovní péči mimo strukturu náboženských společenství, o kategorie osob, které se nalézají mimo svůj obvyklý domov a spojení se strukturami svého náboženského společenství. Je to především služba v ozbrojených silách a přítomnost ve vězeních, nemocnicích, sociálních ústavech, školách, na cestách. Ale také v nouzových situacích, způsobených přírodními katastrofami a požáry, terorismem a jinou trestnou činností.

Dost bývá zdůrazňováno, že právě duchovní pomoc, kterou náboženská společenství poskytují v uvedených situacích, má a bude mít v budoucnu stále větší význam a že jí proto musíme věnovat mnoho pozornosti, jak pokud jde o její náplň a uskutečňování, tak pokud jde o její formy a právní zajištění. S tím nezbývá než jednoznačně souhlasit. To však podle mého názoru neznamená, že by náboženská společenství neměla nadále věnovat svou pozornost obecné pastorační úvniř svých struktur a že obecná pastorační ztrácí na svém významu. Vždyť přece náboženské společenství samo je základem víry, jejího uchování a šíření.

Na dvě možná jen malé jemnosti slovního charakteru bych chtěl na tomto místě upozornit. Jednak na to, že náboženská společenství dnes užívají výraz kategoriální pastorační také pro činnost uvnitř své struktury. Setkáváme se s tím na stránkách akt diecézních kurií katolické církve v naší zemi. Jde o pastorační péči, poskytovanou různým kategoriím osob uvnitř církve. Domnívám se proto, že hovoříme-li o kategoriální pastorační mimo náboženské společenství, mělo by to být zdůrazněno nějakým dalším přívlastkem.

Druhou takovou „jemnost“ spatřuji v tom, že slovo pastorační může být a možná i je vnímáno až příliš ve spojení s pastýřskou péčí o ovečky náboženských společenství. Když, jak jsme si již zdůraznili, jde ve skutečnosti také o službu náboženského společenství přítomností a nasloucháním i nečlenům těchto společenství, neměli bychom hovořit spíše o kategoriální duchovní péči místo kategoriální pastorační péče?

6 Některé zvláštnosti kategoriální pastorační ve vězeních

Duchovní péče o osoby ve vazbě, trestu odnětí svobody či výkonu zabezpečovací detence se na rozdíl od duchovní péče v jiných institucích liší výraznou zvláštností, a sice tím, že je realizována dvěma skupinami osob: Vězeňskou duchovní službou (VDS) a Vězeňskou duchovenskou péčí (VDP). A jak už bývá v lidské společnosti obvyklé, všude, kde jsou dvě skupiny lidí se stejným nebo podobným posláním, dochází k nedorozuměním. Doufám, že v tomto případě jsou bývalá napětí již otázkou minulosti.

Vězeňskou duchovní službu tvoří kaplani a kaplanky vyslaní společně Ekumenickou radou církví v ČR a Českou biskupskou konferencí z řad členů náboženských společenství, od účinnosti konfesního zákona č. 3/2002 Sb. omezených na taková náboženská společenství, která jsou registrována se zvláštním právem na pověřování výkonem duchovenské činnosti v místech, kde se vykonává vazba, trest odnětí svobody, zabezpečovací detence, ochranné léčení a ochranná výchova. O námitkách proti dvojímu režimu registrace a rozporu mezi zákonem a jeho důvodovou zprávou jsem již referoval na zde konaných konferencích v předcházejících letech.

Jistě není třeba věnovat zde zvláštní pozornost tomu, že pojem kaplan/kaplanka není v žádném odvětví kategoriální pastorační vně náboženských společenství vyjádřením postavení těchto osob uvnitř náboženských společenství. Neprejudikuje jejich postavení ve vztahu k právnímu institutu svěcení duchovních či ordinaci kazatelů podle církevního práva těch náboženských společenství, která taková rozlišení mezi kleriky a laiky na základě svých teologických postulátů mají. Konfesní právo toto rozlišení v důsledku právní autonomie náboženských společenství nezná a ani světské soudy nejsou oprávněny k němu přihlížet.

Na akademické půdě, při porovnávání institutů konfesního práva a církevního (kanonického) práva, si můžeme říci, že kaplanky katolického vyznání jsou z hlediska vnitrocírkevního zařazení pastoračními asistentkami.

A konečně své poslední slovo věnuji Vězeňské duchovenské péči (VDP). Jde o zapsaný spolek (dříve občanské sdružení), který „*vysílá do věznic se souhlasem svého vedení své zástupce vykonávat jednotlivé úkony duchovní péče včetně rozhovorů s vězňými, a to vedle svého obvyklého zaměstnání a bezplatně. Každá osoba pověřená*

Vězeňskou duchovenskou péčí je zavázána docházet do vězeňského zařízení nejméně dvakrát za měsíc. Uvedený spolek je dobrovolným sdružením křesťanů různých vyznání. Je nadkonfesní organizací působící v ekumenickém duchu. Jejimi členy mohou být příslušníci náboženských společenství v jakémkoliv stupni registrace i náboženských společenství dosud neregistrovaných.⁶⁷

Vězeňská duchovenská péče (VDP) a Vězeňská duchovenská služba (VDS) postupují ve vzájemné spolupráci, zajištěné i po organizační stránce.

Literature

- HRDINA, Antonín Ignác. *Náboženská svoboda v právu České republiky*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, 265 s.
- CHOCHOLÁČ, Aleš. *Zákon o církvích a náboženských společnostech. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, 308 s.
- KŘÍŽ, Jakub. *Autonomie církví*. Praha: C. H. Beck, 2017, 203 s.
- KŘÍŽ, Jakub. *Zákon o církvích a náboženských společnostech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2011, 384 s.
- TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. Czech Republic. In: ROBBERS, Gerhard, DURHAM W., Cole (eds.). *Encyclopedia of Law and Religion*. Volume 4, Europe. Leiden/Boston: Brill/Nijhoff, 2016, s. 84–91.
- TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. *Konfesní právo*. Praha: Leges, 2015, 416 s.
- TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. *Religion and Law in the Czech Republic*. 2nd ed. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2017, 128 s.
- TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. Czech Republic. In: BALODIS, Ringolds a Miguel RODRÍGUEZ BLANCO (eds.). *Religious Assistance in Public Institutions*. Jürmala/Granada: European Consortium for Church and State Research, 2018, s. 83–94.
- VALEŠ, Václav. *Konfesní právo. Průvodce studiem*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, 240 s.

Kontakt – e-mail

tretera@prf.cuni.cz

⁶⁷ TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. *Konfesní právo*. Praha, 2015, s. 215.

DUCHOVNÍ SLUŽBA VĚZEŇSKÝCH KAPLANŮ A DOBROVOLNÍKŮ JAKO SOUČÁST SYSTÉMU VĚZEŇSKÉ SLUŽBY ČR

Pavel Kočnar

Hlavní kaplan, Vězeňská služba České republiky

Abstract in original language

Struktura a aktuální stav vězeňské duchovní služby.

Základní předpisy pro výkon vězeňské duchovní služby a příprava nových dokumentů.

Příklad ze života jako oživení na závěr.

Keywords in original language

Vězeňští kaplani a dobrovolníci; církev; ekumenická spolupráce; předpisy; praxe.

Abstract

Structure and current state of the prison spiritual service.

Basic rules and the preparation of new documents.

En example of life as a revival at the end.

Keywords

Prison Chaplains and Volunteers; Churches; Ecumenical Cooperation; Rules; Practice.

1 Úvod

Vězeňští kaplani letos oslavili 20. výročí založení kaplanské služby ve věznicích. Uspořádali jsme při té příležitosti konferenci na Velehradě nazvanou Kaplanská služba ve věznicích – historie, současnost a perspektivy s podtitulem Cesta za člověkem nebo místo v systému. Chtěli jsme tím upozornit na napětí, které duchovního ve státní instituci bude vždycky nějak provázet. V duchu tohoto motta se ponese i můj příspěvek. Rozdělil jsem jej na 3 části.

1. Struktura a aktuální stav vězeňské duchovní služby.

V současné době působí v 34 věznicích 48 kaplanů z 11 církví, nejpočetněji je zastoupena Římskokatolická církev (21 kaplanů) a Českobratrská církev evangelická (7 kaplanů). Úvazky kaplanů se pohybují od 0,2 do 1,0, v součtu jde o 26,5 úvazků. Na plný úvazek pracuje včetně hlavního kaplana a jeho zástupce celkem 10 kaplanů, 1 kaplan na úvazek 0,9. Z celkových 35 věznic zůstává jediná neobsazená Věznice Všechny s kaplanskou tabulkou 0,2, pro kterou je připraven schválený kandidát. Nástup se očekává v nejbližší době. Stále se potýkáme s nerovnoměrným rozložením a obsazením úvazků, vyplývajícím z geografické polohy věznic s různou dostupností. Doporučená kvóta 1 celý úvazek na 600 je naplněna z cca sedmdesáti procent.

Kromě kaplanů stále působí poměrně velké množství dobrovolníků – celkem asi 120 z 13 církví, z toho je asi 80 členy Vězeňské duchovenské péče (dále VDP). Jde o zapsaný spolek sdružující dobrovolníky, členství není povinné a dnes už ani podmínka pro výkon funkce kaplana. Tak tomu bylo do r. 2015. Po novelizaci nařízení generálního ředitele (dále NGR) o organizaci duchovní služby se ukázala tato podmínka z právního hlediska neudržitelná. Přesto zůstává VDP pro vězeňskou službu (dále VS) a církve respektovanou platformou sdružující poučené a odborně připravené dobrovolné duchovní. Smlouva o spolupráci mezi VDP, ČBK a ERC byla slavnostně podepsána 14. 12. 2017 v Den českého vězeňství v závěru ekumenické bohoslužby, při které byli slavnostně do služby vysláni nově ustanovení kaplani a dobrovolníci. Tuto událost jsme vděčně přijali jako potvrzení vůle ČBK a ERC jaksí programově pokračovat v této službě na ekumenické bázi. VDP koná pravidelné nástupní kurzy formou odborné přípravy pro začínající dobrovolníky.

2. Základní předpisy pro výkon vězeňské duchovní služby a příprava nových dokumentů.

Ze stávajících předpisů je stále v platnosti NGR 67/2013 Dohoda o duchovní službě mezi ČBK, ERC a VS. Ostatní původní vnitřní prováděcí předpisy a metodické listy nahradil v loňském roce nový předpis NGR 54/2017 o organizaci a výkonu duchovní služby ve věznicích a ústavech. Praxe ukázala, že tyto vnitřní předpisy spíše

rámují nebo drží duchovní službu v rámci hranic daných systémem, zároveň však přetrvává neurčitá volnost ve výkladu, co vše kaplan ještě konat může a co už je za hranicí jeho kompetence. Tato neurčitost se stala impulsem k vypracování textu nazvaného Metodické vymezení práce kaplana s přílohou Biblická a teologická východiska. Jde zatím o pomocný pracovní materiál.

Zásadnější dokument je tzv. Služebný kodex ekumenické spolupráce, který vychází z již existujícího kodexu platného pro členy VDP. Potřeba služebního kodexu se ukázala jako nezbytná v okamžiku, kdy členství ve VDP přestalo být pro kaplany podmínkou k výkonu kaplanské činnosti. Návrh tohoto kodexu je hotov a odsouhlasen členy Rady pro duchovní službu ve věznicích. Pokud bude schválen v rámci následného připomínkového řízení GRVS vedením VS, stane se přílohou již zmíněného NGR 54/2017. Tuto skutečnost považují za důležitý a pozitivní krok v dalším ekumenickém směřování této služby.

K tématu ekumena a systém nyní skromné zamyšlení.

My vězeňští duchovní se rádi chlubíme svým smyslem pro ekumenické soužití, svou žitou ekumenou, tzv. ekumenou zdola. I já se k této chloubě hlásím a naši ekumenickou spolupráci považuji za cennou a autentickou. Ale je poctivé tomuto úspěchu přiznat jeden podstatný motiv. Za své ekumenické nastavení vděčíme velkou měrou prostředí a systému, ve kterém pracujeme. Prostředím mám na mysli vězeňskou populaci, která je naší primární klientelou (dále také zaměstnanci) a systémem samozřejmě Vězeňskou službu. Vězně, zaměstnance a systém (ti všichni většinou stojí vně církvi a existují nezávisle na nich) naše věroučné rozdíly, teologické spory a eklesio-logické odlišnosti moc nezajímají. Státní systém především zajímá, jestli je církev registrovaná, má zvláštní práva a zda její členové řádně plní povinnosti dle příslušných předpisů. Ovšem i Hospodin jako dobrý hospodář, odpůrce chaosu a správce dbalý pořádku je výsostně systémový. Já osobně tento „státní“ zájem přijímám jako požehnání pro ekumenu. Přichází ke mně z druhé strany, vede mě k pokoře, k pravdivému poznání ostatních křesťanů, kteří ač z jiné církve, slouží stejně nebo lépe než já. A tak se dostávám k závěrečnému NGR – bibli, předpisu par excellence. A s pocitem zadostiučinění zjišťuji, že současné profánní předpisy s ním jdou ruku v ruce, čerpají z něho

a bez něho by nebyly. Výkon činnosti duchovního ve státní instituci, tedy spojení trůnu a oltáře svého druhu, má svá úskalí, a také klady a výzvy, které společně vytvářejí jakési vysoké napětí, pod kterým kaplan trvale pracuje. Když toto dokáže přijmout jako jakýsi axiom svého působení (nezkratovat ani se nevybít), stává se kaplanská služba krásným a plodným dobrodružstvím.

3. Příklad ze života jako oživení na závěr.

Další přirozenější a méně oficiální způsob služby kaplana skýtají mé pravidelné výpravy za vězni na jejich tzv. ubytovny - oddíly. Odemykám služebními klíči zamřížované dveře jejich současných domovů a nepozván vstupuji. Někdy ignorován, jindy chladně pozorován, většinou ale slušně pozdraven a nezřídka vřele přivítán lesem vztažených rukou. Kterou stisknout a kterou přehlédnout? Pronést bodrou frázi nebo zachovat odstup, přijmout či nepřijmout pozvání na čaj „magorák“? Podaří se oslovit skutečně potřebného nebo se sám stanu předmětem manipulace? Po neverbálním avšak neskrývaném vyhodnocení „potřeb a rizik“ usedám na oprýskanou železnou stoličku ke stolku v podobném stylu a pouštím se s „domácími“ do řeči. Rodina, návštěvy, dopisy, rozchody, konec trestu, vztahy a poměry v cele a na oddíle, volby, amnestie, církev, majetky, skandály, papež... Přetřásáme možné i nemožné jako kdekoli jinde, jen kulisy a kostýmy jsou jiné. Vlastně trochu i tváře. Je nadějně, že se skoro vždycky dostaneme k otázce, kde v tom bláznivém světě a v té které konkrétní situaci je Pán Bůh a kde já. A když se někdo odváží hledat odpověď v bibli nebo požádá o individuální rozhovor a začne chodit do kaple na bohoslužby a biblické programy, je to první malé vítězství. Jenže k přiznání vlastní viny, k lítosti a pokání vede krkolomná cesta a na ní musím jako kaplan nakročené vězně doprovázet, povzbuzovat a taky napomínat. Jak? Podobně jako naši faráři nás. Nemám po ruce více než bibli a modlitbu, k nimž musím z vlastních zásob přidat empatii, důslednost a opatrnost. Rozhodující bitva ale přijde až venku a ta už bude beze mne.

Contact – email

pkocnar@grvs.justice.cz

DUCHOVNÍ PÉČE VE VĚZNICI VÍDEŇ-JOSEFSTADT

Záboj Horák

Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, Česká republika

Abstract in original language

Autor se zabývá postavením duchovní péče v největší rakouské věznici Vídeň-Josefstadt. Jako hlavní zdroj pro své pojednání použil knihu Religion – die letzte Freiheit. Religionsausübung im Strafvollzug (Náboženství – poslední svoboda. Výkon náboženství ve výkonu trestu), která vyšla v Marburku v roce 2013. Její autorkou je Ursula Unterbergerová, absolventka srovnávací religionistiky na Univerzitě Vídeň. Kniha obsahuje četné rozhovory s vězni, dozorci a vězeňskými kaplany ve věznici Vídeň-Josefstadt.

Keywords in original language

Kaplanství; vězeňství; vězeňští kaplani; duchovní péče ve vězeňství; Rakousko; Vídeň-Josefstadt; náboženská společenství.

Abstract

The author deals with the status of spiritual care in the largest Austrian prison in Vienna-Josefstadt. As the main source for his treatise he used the book Religion – die letzte Freiheit. Religionsausübung im Strafvollzug (Religion – Last Freedom. Performance of the Religion in Punishment), which was published in Marburg in 2013. The author of the book is Ms. Ursula Unterberger, a graduate of comparative religion at the University of Vienna. The book contains numerous interviews with prisoners, wardens and prison chaplains in Vienna-Josefstadt Prison.

Keywords

Chaplaincy; Prisons; Prison Chaplains; Prison Spiritual Care; Austria; Wien-Josefstadt; Religious Communities.

1 Úvod

Předmětem následujících řádků je duchovní péče, kterou poskytují náboženská společenství a jejich členové ve prospěch obviněných a odsouzených v největší rakouské věznici Vídeň-Josefstadt. Ta se nalézá v centrální oblasti města Vídně, nedaleko historické budovy vídeňské univerzity a kostela zvaného Votivkirche.

Její dějiny začínají roku 1839, kdy byla otevřena tehdy nová budova trestního soudu města Vídně.¹ Právě za tímto soudem se věznice nachází. Je součástí velkého komplexu budov, k němuž patří také vídeňský zemský trestní soud a státní zastupitelství Vídně.

Věznice má kapacitu kolem 1000 míst a je určena k výkonu vazby a trestu odnětí svobody v délce trvání do 18 měsíců. Je v ní ženské oddělení, oddělení pro mladistvé a vězeňská nemocnice.² Poslední velká rekonstrukce věznice se uskutečnila v roce 1995.

Jako hlavní podklad pro své pojednání jsem použil knihu, jejíž tvůrkyní je absolventka srovnávací religionistiky na vídeňské univerzitě, novinářka Ursula Unterbergerová. Jednalo se původně o její závěrečnou práci na univerzitě z roku 2008; později však byla doplněna o nové údaje. Vycházím ze znění, které vyšlo v knižním provedení v Marburku v roce 2013. Název spisu zní *Religion – die letzte Freiheit. Religionsausübung im Strafvollzug* (Náboženství – poslední svoboda. Výkon náboženství ve výkonu trestu). K první části názvu autorku inspiroval rozhovor s jedním z dozorců pracujících ve věznici Vídeň-Josefstadt. Řekl jí: „*Náboženství je poslední svobodou tady u nás vězni.*“³

Kniha spočívá do velké míry na rozhovorech s obviněnými a odsouzenými (dále jen: vězňové), dozorcí a vězeňskými kaplany v uvedené věznici, které zde autorka vedla na jaře roku 2008.

1 Viz Internetové stránky věznice Vídeň-Josefstadt. Dostupné z: https://www.justiz.gv.at/web2013/ja_wien-josefstadt/justizanstalt-wien-josefstadt/geschichtliches~-2c94848542ec4981014472570d575a6f.de.html

2 Viz Internetové stránky věznice Vídeň-Josefstadt. Dostupné z: https://www.justiz.gv.at/web2013/ja_wien-josefstadt/justizanstalt-wien-josefstadt/zustaendigkeit~-2c94848542ec4981014462fdccf64732.de.html

3 UNTERBERGER, Ursula. *Religion – die letzte Freiheit. Religionsausübung im Strafvollzug*. Marburg: Tectum Verlag, 2013, s. 13.

2 Statistické údaje

Pro ilustraci nejprve některé údaje o počtu členů náboženských společenství v Rakousku a počtu vězňů, které jsou pro zkoumanou problematiku důležité:

Mezi 8,7 miliony obyvatel Rakouska tvořili v roce 2016 podle odhadů

- 64 % katolíci,
- 16 % bez vyznání,
- 8 % muslimové,
- 5 % evangelíci obojího vyznání (luterští tvoří většinu, reformovaní menšinu),
- 5 % pravoslavní (příslušející do různých národních autokefálních církví),
- 2 % ostatní⁴ (v tom jsou zahrnuti také židé, kteří podle Richarda Potze tvoří 0,15–0,2 % obyvatel Rakouska).⁵

Ve Vídni byl podle odhadů z roku 2016 počet katolíků a evangelíků nižší oproti rakouskému průměru, naopak vyšší byl počet osob bez vyznání (30 %), muslimů (14 %) a pravoslavných (10 %).⁶

Podle našeho odhadu, který je založen na dlouhodobé osobní zkušenosti z Vídně i několika dalších rakouských měst, je religiozita v Rakousku o něco vyšší než v České republice, ne však příliš.

Přibližný počet vězňů v rakouských věznicích podle náboženského vyznání byl v roce 2008 tento:

- 54,8 % katolíci,
- 15 % bez vyznání nebo údaj o svém náboženském vyznání neuvádějící,
- 13,5 % muslimové,
- 11,9 % pravoslavní z různých církví,
- 3,3 % evangelíci,

⁴ GOUJON, Anne, Sandra JURASSZOVICH a Michaela POTANČOKOVÁ. *Demographie und Religion in Österreich, Szenarien 2016 bis 2046, Deutsche Zusammenfassung*. Wien: Institut für Demographie der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, s. 6. Dostupné z: https://www.oecaw.ac.at/fileadmin/subsites/Institute/VID/PDF/Publications/Working_Papers/WP2017_09-Deutsch_Zusammenfassung.pdf

⁵ POTZ, Richard. Austria. In: ROBBERS, Gerhard a Cole W. DURHAM (eds.). *Encyclopedia of Law and Religion, Volume 4. Europe*. Leiden/Boston: Brill/Nijhoff, 2016, s. 15.

⁶ GOUJON, JURASSZOVICH, POTANČOKOVÁ. op. cit., s. 7.

- 0,5 % menší náboženská společenství vzniklá z křesťanství,
- 0,5 % buddhisté, hinduisté, sikhové,
- 0,2 % židé.⁷

Údaje o náboženské příslušnosti jsou součástí elektronického formuláře, který vyplňují vězňové, když jsou vzati do vazby nebo nastupují výkon trestu odnětí svobody. Vyplnění kolonky o náboženské příslušnosti není povinné.⁸

3 Konfesněprávní úprava duchovní služby ve vězeňství v Rakousku

Pokud jde o rakouskou konfesněprávní úpravu duchovní služby ve vězeňství, hrají důležitou roli ústavněprávní a mezinárodněprávní normy. Evropská úmluva o ochraně lidských práv z roku 1950 má v Rakousku postavení shodné s ústavními zákony.⁹

Náboženská společenství mají v rakouském právním řádu různé postavení, které je ovlivněno především historickým vývojem. Některá z nich jsou uznána za právnické osoby veřejného práva (především katolická církev, evangelická církev obojího vyznání, židé, muslimové, řečtí pravoslavní a další). Druhou skupinu tvoří náboženská společenství, která se stala právními subjekty s formou „státem zapsaného společenství náboženského vyznání“. Třetí skupinu tvoří náboženská společenství, která si zvolila právní formu spolků.¹⁰

Prvním typem duchovní péče v rakouských věznicích je *neinstitucionalizovaná duchovní péče*. K této péči jsou oprávněna *všechna náboženská společenství* bez ohledu na své právní postavení. V souvislosti s tím mají místní duchovní správci resp. jimi pověřené osoby právo na svobodný přístup k členům příslušného vyznání za účelem svobodného výkonu pastoračních funkcí (ustanovení § 640 Jednacího řádu pro soudy I. a II. instance z roku 1951).

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody z roku 1969 stanoví ve svém § 85, že každý vězeň má právo účastnit se společných bohoslužeb a jiných společných náboženských akcí svého současného nebo dřívějšího náboženského

⁷ UNTERBERGER, op. cit., s. 9.

⁸ Ibid., s. 33.

⁹ POTZ, op. cit., s. 16.

¹⁰ Ibid., s. 17–18.

vyznání. Má rovněž právo přijímat dobra od poskytovatelů duchovní péče (*Seelsorger*), kteří jsou ve věznicích ustanoveni k duchovní službě, tj. od vězeňských kaplanů, nebo i od duchovních jiných náboženských společenství do věznic docházejících. Pojem vlastní náboženské vyznání je rakouským spolkovým ústavním soudem vykládán široce, jako vnitřní vztah k víře, který se nemusí nutně shodovat s členstvím v náboženském společenství.¹¹

Pokud není ve věznicích ustanoven poskytovatel duchovní péče určitého náboženského vyznání ani není ke službě připuštěn, je třeba, aby vedení věznic zajistilo vězni, pokud o to požádá, jiného poskytovatele duchovní péče.

Obsah rozhovoru mezi vězněm a poskytovatelem duchovní péče nesmí být sledován.¹²

Pokud jde o přístup do věznic, mají vězeňští kaplani právo vstupovat do vězeňských místností bez doprovodu dozorce. O žádosti osoby ve výkonu vazby o jiného poskytovatele duchovní péče rozhoduje soudce, který se příslušnou trestní věcí zabývá. Tohoto poskytovatele duchovní péče doprovází dozorce, který je povinen se vzdálit v případě, že se chce obviněný vyzpovídat.¹³

Druhým typem duchovní péče je *institucionalizovaná duchovní péče*. Tuto péči poskytuje katolická církev a evangelická církev. V případě *katolické církve* ji umožňuje konkordát mezi Apoštolským stolcem a Rakouskem z roku 1933 (čl. XVI). Na základě tohoto ustanovení mají katoličtí poskytovatelé duchovní péče právo na svobodný výkon duchovní péče ve veřejných nemocnicích, léčebných ústavech, zaopatřovacích ústavech, věznicích, ústavech pro výchovu mládeže a podobných ústavech. Poskytovatel duchovní péče musí mít ke své službě v každém z uvedených zařízení souhlas příslušného diecézního biskupa.

K povinnostem katolických poskytovatelů duchovní péče ve vězeních by podle vídeňského kanonisty prof. Josefa Kremsmaira mělo náležet slavení mše svaté pro příslušníky katolického vyznání o nedělích a svátcích, jejíž součástí je homilie, a dále udělování svátostí (křtu, biřmování, Eucharistie,

¹¹ POTZ, Richard a SCHINKELE, Brigitte. *Religionsrecht im Überblick*. 2., überarbeitete Auflage. Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels AG, 2007, s. 64.

¹² POTZ, SCHINKELE, op. cit., s. 91–92.

¹³ Jednací řád pro soudy I. a II. instance, § 640 odst. 3.

smíření, manželství a pomazání nemocných). Po dohodě s vedením věznice mohou být organizovány duchovní oslavy a vyučování náboženství zaměřené na formování svědomí vězňů. Kromě toho má být poskytovatel duchovní péče k dispozici k duchovním rozhovorům s jednotlivými vězni i jejich skupinami.¹⁴

Pokud jde o *evangelickou církev*, umožňuje institucionalizovanou duchovní péči v nemocnicích a věznicích protestantský zákon z roku 1961, který Rakouská republika vydala ke stému výročí Protestantského patentu z roku 1861, jímž byly evangelické církve augsburského vyznání a helvetského vyznání uznány za rovnoprávné s církví katolickou. Vnitřní organizační řády uvedených institucí musí podle zákona z roku 1961 obsahovat ustanovení o tom, že jejich vedení informuje v pravidelných časových úsecích příslušné evangelické poskytovatele duchovní péče o přijetí vězňů evangelického vyznání do těchto institucí (§ 18 odst. 3).¹⁵

Rakouský trestní řád z roku 1975 obsahuje ustanovení o tom, že duchovní, bez ohledu na to, k jakému náboženskému společenství náležejí, nesmějí být jako svědkové vyslýcháni v žádném typu řízení o tom, co se dověděli při zpovědi nebo obdobné činnosti podléhající povinnosti mlčenlivosti (§ 155 odst. 1).

Na rozdíl od českého zákonodárce, který svým zákonem o církvích č. 3/2002 Sb. omezil náboženskou svobodu všech registrovaných náboženských společenství tím, že některá dosud běžná práva nahradil institutem tzv. zvláštních práv, přiznávaných jen některým náboženským společenstvím, rakouský právní řád toto omezení neobsahuje. Povinnost mlčenlivosti se přiznává v Rakousku zástupcům všech náboženských společenství. Nemyslitelné je zde, aby toto právo bylo přiznáváno jen některým vybraným náboženským společenstvím jako nějaké zvláštní privilegium, natož aby bylo spojeno s tak obskurním požadavkem, jako je přiznání práva na dodržování duchovního tajemství jen náboženským společenstvím, které tuto povinnost mají jako součást svého učení padesát let, jak je tomu v České republice.¹⁶

¹⁴ KREMSMAIR, Josef. Anstaltsseelsorge in Österreich. In: *Österreichisches Archiv für Kirchenrecht*, Freistadt, č. 1995–97, Heft 1, s. 113.

¹⁵ POTZ, SCHINKELE, op. cit., s. 93.

¹⁶ K tomu viz TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. *Konfesní právo*. Praha: Leges, 2015, s. 238–239; a TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. Jak by měl vypadat nový zákon o svobodě náboženského vyznání. In: *Revue církevního práva*, Praha, 2017, č. 67–2, s. 11–29.

4 Postavení duchovní péče ve věznici Vídeň-Josefstadt

4.1 Náboženské vyznání vězňů

K postavení duchovní péče ve věznici Vídeň-Josefstadt uvedme nejprve několik údajů o náboženském vyznání vězňů v ní umístěných, v jejichž prospěch je duchovní péče poskytována.

Ve věznici bylo v roce 2008 umístěno celkem 1165 vězňů, tedy počet do značné míry větší, než činí plánovaná kapacita. Pokud jde o příslušnost vězňů k náboženským společenstvím, je značně diverzifikovaná. Ve sledovaném roce náleželi ke čtrnácti náboženským společenstvím. Bylo mezi nimi:

- 501 katolíků,
- 171 muslimů,
- 135 pravoslavných,
- 105 bezkonfesních,
- 86 neuvádějících údaj o náboženském vyznání,
- 62 srbských pravoslavných,
- 29 evangelíků a. v.

Zbytek počtu asi deset vězňů byl příslušností rozptýlen mezi ruské pravoslavné, adventisty, židy, starokatolíky, buddhisty, řecké pravoslavné, sikhy a Svědky Jehovovy.

Pokud jde o podíl počtu cizinců ve věznici Vídeň-Josefstadt ve vztahu k počtu rakouských občanů, v roce 2005 to bylo 65,3 procenta.¹⁷ V porovnání s tím je podíl počtu cizinců ve všech rakouských věznicích v současné době asi 55 procent.¹⁸

4.2 Zařízení a služby, jejichž provoz se vztahuje k náboženství

4.2.1 Modlitebny

Ve věznici jsou čtyři modlitebny: katolická, evangelická, židovská a muslimská. První tři se nacházejí ve čtvrtém patře na téže chodbě, kde

¹⁷ UNTERBERGER, op. cit., s. 42, poznámka pod čarou č. 40.

¹⁸ Durchschnittlicher Insassenstand nach Staatsbürgerschaft. Insassenstand 1. Oktober 2018. Zdroj: Die Österreichische Justiz, <https://www.justiz.gv.at/web2013/home/strafvollzug/statistik/durchschnittlicher-insassenstand-nach-staatsbuergerschaft~2c94848542ec498101444595343b3e06.de.html>

je umístěna také vězeňská knihovna. Na konci chodby se nachází katolická kaple, napravo od ní evangelická modlitebna, nalevo židovská. Katolická kaple je nejvýše položenou místností celé věznice. Na nejvyšším místě střechy věznice je umístěn kříž.

Nutnost zřídit muslimskou modlitebnu se ukázala před několika lety. Nachází se ve sklepě věznice, jelikož nebylo možno nalézt jinou vhodnou místnost. Před jejím zřízením mohli muslimští vězňové používat evangelickou modlitebnu.

O vztazích mezi zástupci náboženských společenství působících ve věznici svědčí následující příběh. Dr. Mohamed Hassan, který je poskytovatelem duchovní péče pro muslimy, poděkoval během semináře o duchovní péči ve vězeňství konaném na vídeňské univerzitě v roce 2008 svému židovskému kolegovi, rabínovi Dovu Guzmanovi, za to, že v době, kdy muslimové spoluožívali evangelickou modlitebnu, jim rabín dovolil, aby měli svůj velký modlitební koberec srolován v rohu židovské modlitebny.¹⁹

4.2.2 Kuchyně

Zákon o výkonu trestu stanoví, že vězňové mají právo na stravu, která odpovídá předpisům jejich náboženského vyznání.

Kuchař věznice Vídeň-Josefstadt sdělil v interview s Ursulou Unterbergerovou, že denně se ve vězeňské kuchyni připravuje průměrně pět menu. V některé dny je to až deset menu. Jsou to: hlavní jídlo, rituální jídlo, veganské jídlo, vegetariánské jídlo, jídlo pro diabetiky, lehké jídlo, bezlepkové jídlo, jídlo bez laktózy. Poslední čtyři menu jsou předepisována vězňům lékařem, který sděluje počet jejich porcí kuchyni. Hlavní jídlo každý den ochutnává službu konající důstojník vězeňské služby, což má zaručit kvalitu a odpovídající množství jídla. Existuje plán pro přípravu jídel na měsíc dopředu, který je kontrolován lékařem.

Pro muslimské vězně připravují ve vězeňské kuchyni rituální jídlo, v němž není obsaženo vepřové maso ani sádlo.

Pro židovské vězně se denně přiváží košer jídlo z židovského centra v devatenáctém vídeňském obvodu, a to na náklady věznice.

¹⁹ UNTERBERGER, op. cit., s. 47, pozn. pod čarou 43.

Pro buddhisty se žádné speciální jídlo nevaří. Na dotaz vedení věznice, který byl směřován na vedení buddhistického náboženského společenství v Rakousku, zda musejí jíst buddhisté vegetariánskou stravu, jim byla dána odpověď, že to není nezbytné.²⁰

4.2.3 Komunikace mezi vězni a poskytovateli duchovní péče

Každý den vězňů je zcela regulován: podle přesných pravidel se řídí jak vydávání jídla, tak i komunikace mezi poskytovateli duchovní péče a vězni. Ke komunikaci slouží formulář č. 11, zvaný žádanka, který je vyhotoven v souladu s ustanovením zákona o výkonu trestu odnětí svobody.

Vězni, který chce o něco požádat poskytovatele duchovní péče, je vydán formulář. Při výdeji snídaně vybere služba vyplněné formuláře a doručí je do přihrádky katolického nebo evangelického vězeňského kaplana. Žádosti vězňů pravoslavného vyznání jsou často doručovány katolickému vězeňskému kaplanu. Žádosti vězňů muslimského vyznání se doručují vedoucímu oddělení péče o cizince. Žádosti židovských vězňů jsou sbírány zvlášť a odevzdány židovskému poskytovateli duchovní péče.

Podle slov Mag. Herberta Trimmela, katolického vězeňského kaplana, je mu denně doručeno 15–20 žádanek, v pondělí vždy o něco málo více. Z interview, které s ním vedla Ursula Unterbergerová, citují: *„No jo, něco je někdy velmi přímé, tak jako včera jsem například zabodil tři žádaneky, byli to lidé, kteří napsali, že jsou dnes přemísťováni do jiné věznice a nemají co kouřit. Potom tam stojí: »Pane Trimmele, potřebovat tabák. Jedeme pryč.« To je samozřejmě otravné. Ráno jsem tam nebyl, ale mohl jsem tam jít. Ale to nepotřebujeme, protože to trochu snižuje naši hodnotu před [mysleno vězeňskými, pozn. autora] úředníky. Ti potom řeknou: »Oni Vám píší jen tebdy, když chtějí cigarety.« To je částečně samozřejmě pravda, o tom nelze pochybovat. Je to ale legitimní, když ti lidé nic nemají.»²¹*

Kromě toho komunikují vězňové a poskytovatelé duchovní péče neformálně tím způsobem, že je požádají o pomoc, když je potkají. Katoličtí a evangeličtí kaplani mají u sebe klíče, s jejichž pomocí se volně pohybují po budově.

²⁰ UNTERBERGER, op. cit., s. 49.

²¹ Ibid., s. 50–51.

4.2.4 Knihovna

Ve věznici se nachází knihovna, kterou má na starosti jedna pracovnice vězeňské služby. Pomáhají jí čtyři spolupracovníci, a též vybraní vězni.

Vězňové si mohou knihy vypůjčit na čtrnáct dnů, přičemž často dochází k prodlužování výpůjček. Z duchovní literatury si vězňové ve sledovaném období pěti let (2003–2008) nejčastěji vypůjčili Bibli (zájem mělo 48 % vězňů), která je k dispozici v překladu do šestnácti jazyků, včetně češtiny. Na druhém místě byl Korán (zájem projevilo 33 % vězňů), který je v dispozici v překladu do deseti jazyků. Kromě toho se ve vězeňské knihovně nachází dalších více než sto titulů duchovní a filosofické literatury z těchto oblastí: křesťanská literatura, buddhismus/hinduismus, židovství, islám a filosofie.²²

4.2.5 Organizace duchovní péče

Údaje o organizaci duchovní péče ve věznici Vídeň-Josefstadt získala Ursula Unterbergerová na základě rozhovorů s jejími poskytovateli.²³

V případě katolické církve to byl Mag. Herbert Trimmel, pastorační asistent, jenž je ve služebním poměru k vězeňské správě jakožto katolický vězeňský kaplan. Působí ve věznici Vídeň-Josefstadt a Vídeň-Simmering a svou službu vykonává dvacet dva let.

Dr. Matthias Geist, evangelický vězeňský kaplan, vykonává ve věznici Vídeň-Josefstadt svou službu sedm let.

Oba působí v rámci institucionalizované vězeňské duchovní péče, tj. mají ve věznici své kanceláře a mohou se po věznici volně pohybovat.

Nejlépe je v Rakousku zastoupena *katolická vězeňská duchovní péče*. V celé zemi v ní v roce 2008 působilo deset vězeňských kaplanů, a to ve služebním poměru k vězeňské správě na plný úvazek. Mezi nimi převažovali laici (z deseti kaplanů sedm laiků). Katoličtí vězeňští kaplané vykonávali službu v každé z rakouských věznic.

Ve věznici Vídeň-Josefstadt působí sedm katolických poskytovatelů duchovní péče. Pět z nich je ve služebním poměru k vězeňské správě na plný

²² Srov. UNTERBERGER, op. cit., s. 53–70.

²³ Údaje pocházejí z roku 2008.

či částečný úvazek a slouží zpravidla ve více věznicích. Dva ze sedmi – oba kněží – jsou ve služebním poměru k církvi.

Ve věznici Vídeň-Josefstadt je každý den, s výjimkou úterý a soboty, slavena katolická mše svatá, jíž se může účastnit každý vězeň jednou za 14 dnů.²⁴ Vzhledem k tomu, že ve věznici jsou umístěni převážně obvinění ve výkonu vazby, účastní se vězňové mše podle toho, jak jsou rozděleni ve vězeňských odděleních. Je tomu tak z toho důvodu, aby se předešlo nebezpečí, že obvinění se na mši budou setkávat se svými komplici. Mše svatá začíná v 7.40.

Katolická duchovní péče poskytuje také rozhovory s vězni; k jejím specialitám patří organizování modlitebního kroužku v angličtině, který je spojen s písněmi doprovázenými zvuky bubnů. Jedná se o skupinovou aktivitu pro asi třicet vězňů pocházejících převážně z Afriky. Koná se každé úterý v 7.00 hodin.

Ředitelka věznice Mag. Helene Pigl k postavení duchovní služby uvádí: „*Samozeřejmě, že existují určité požadavky na to, co by měla duchovní péče dělat, totiž dělat duchovní péči s lidmi. To znamená, že každý by měl mít někoho, kdo je téhož náboženského vyznání, na koho se může obrátit. Já si ale myslím, že naši duchovní dělají mnohem víc. Je to směs sociální práce, terapie a duchovní péče. Přičemž hranice mezi tím jsou dost propustné.*“²⁵

Poskytovatelé duchovní péče přicházejí do kontaktu i s pracovníky věznic. Katolický vězeňský kaplan Mag. Trimmel k tomu říká: „*A pořád znovu se na nás obracejí lidé, jsou to úředníci, kteří chtějí, abychom umístili jejich dítě do některé katolické mateřské školy nebo abychom za ně vedli jednání v místě, kde se vybírá církevní příspěvek.*“²⁶

Zásadní roli u vězňů hraje ochrana zpovědního tajemství resp. toho, co vězňové důvěrně sdělí poskytovatelům duchovní péče.

Mag. Herbert Trimmel k tomu říká: „*A pořád se ptají, když si nejsou jisti, jestli je zpovědní tajemství, protože jednoduše jsou také věci, které chtějí vyprávět, a které nechtějí vyprávět jiné [tj. vězeňské či justiční, pozřn. autora] službě, protože ta z nich musí vyvodit konsekvence – a to my prostě nemusíme.*“²⁷

²⁴ Také evangelické bohoslužby se může zúčastnit jednou za čtrnáct dnů.

²⁵ UNTERBERGER, op. cit., s. 85.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid., s. 86.

Jako návrh na zlepšení vidí katolický vězeňský kaplan Trimmel skutečnost, aby bylo více času pro *následnou* duchovní péči o vězně. Tím jsou míněni ti, s nimiž byl kaplan jednou v kontaktu a kteří se přihlásili prostřednictvím žádanky, které ale pro nedostatek času již nemohl znovu navštívit. V systému žádanek někteří vězňové propadnou a není možné chodit věznicí a každého se osobně ptát, zda nechce hovořit s poskytovatelem duchovní péče.

Evangelickou vězeňskou duchovní péči vykonávají v celém Rakousku tři kaplani, kteří jsou ve služebním poměru k evangelické církvi. Další tři vykonávají současně vězeňskou a nemocniční duchovní péči. V roce 2011 pracovalo v rámci evangelické vězeňské duchovní péče celkem 21 osob, z toho 15 dobrovolníků. Kromě toho je součástí služební smlouvy evangelických farářů, kteří pečují o své sbory, péče o evangelické vězně v jejich farním obvodu. Náklady na evangelické poskytovatele duchovní péče hradí církve, která obdrží refundaci od státu (i když ne v plné výši).

Muslimská vězeňská duchovní péče existuje v Rakousku od roku 1996. Ve věznicí Vídeň-Josefstadt ji vykonává Dr. Mohamed Hassan. Jednou týdně navštěvuje věznicí, modlí se s vězni a také odpovídá na jejich otázky, a to v němčině, arabštině a angličtině. Věznice respektuje islámské předpisy týkající se jídla. V ramadánu probíhá výdej jídla v obvyklých časech. Příslušní úředníci vězeňské správy rozdělí žadatelům z řad muslimských vězňů plotýnky, aby si mohli po západu slunce večeri přihrát. Spolu s večerí je vězňům podávána také snídaně na další den.

Duchovní péči ve prospěch židovských vězňů poskytují tři rabíni, kteří věznicí navštěvují dvakrát až třikrát do týdne. Hovory s vězni se týkají především věroučných záležitostí. Jsou vedeny hebrejsky, německy a rusky. Je třeba podotknout, že židovských vězňů není mnoho, v únoru 2008 to byli dva.

Duchovní péči ve prospěch Svědků Jehovových poskytuje ve věznicí Vídeň-Josefstadt pan Leo Knabl. V rámci neinstitucionalizované duchovní péče pečuje o vězně v několika vídeňských věznicích. Povoláním je domovník ve třetím vídeňském obvodu. Vězeňská duchovní péče Svědků Jehovových od státu nepřijímá žádnou finanční pomoc.

Dále ve věznici působí ještě buddhistický poskytovatel duchovní péče Thule G. Jug, který v rakouských věznicích v rámci neinstitucionalizované péče doprovází asi třicet vězňů. Finanční podporu ze strany státu nemá.²⁸

4.2.6 Rozhovory s vězni

Na závěr tohoto pojednání přinášíme několik myšlenek z rozhovorů s vězni, které ve věznici Vídeň-Josefstadt vedla v květnu a červnu 2008 Ursula Unterbergerová.

Interview s první vězeňkyní, která byla evangelického vyznání, bylo vedeno v místnosti sociálních služeb a byl mu přítomen evangelický vězeňský kaplan Dr. Matthias Geist. Vězeňkyně se považuje za částečně věřící, od té doby, co je ve vězení, je více věřící. Říká: „*Od té doby, co jsem tady, se opět tímto tématem víc zabývám. Protože tady mám na to také čas.*“ Vězeňkyně navštěvuje evangelické i katolické bohoslužby. Rozhovory vede jen s evangelickým vězeňským kaplanem. Nepozoruje negativní reakce na svou víru ze strany okolí. Zlepšení spatřuje v zavedení častějších bohoslužeb.²⁹

Případným negativním reakcím na víru vězňů se věnuje následující vězeň, který byl dříve prakticky bez víry, ale v roce 2001 konvertoval díky četbě judaistické literatury k židovství: „*Mám 104 kilo čisté váhy – na mě si nikdo nedovolí! Nikdo mě nikdy nic blouplého neřekl. U jiných to bude ale asi vypadat trochu jinak.*“³⁰

Rozhovor s následujícím vězněm, katolického vyznání, byl veden v prostorách vězeňské ošetrovny. Vězeň uvedl: „*Říkám si, že právě tady uvnitř má člověk čas, pokud přijme víru, aby se obrátil. Protože právě tady má člověk víc času na přemýšlení...*“ Duchovní péči označuje takto: „*spojuje lidské s náboženským. Nejprve přijde člověk a teprve potom náboženství, ale nikoli z donucení, aby bylo něco člověku naoctrojováno: to musíš dělat a to musíš dělat. Nejdříve jde o to osobní, lidské.*“³¹

Jako poslední uvádíme rozhovor s vězněm, který je členem náboženského společenství Svědkové Jehovovi: „*No jo, kdybych byl býval pokřtěn dřív, nebyl*

²⁸ K organizaci duchovní péče srov. UNTERBERGER, op. cit., s. 71–92.

²⁹ UNTERBERGER, op. cit., s. 99.

³⁰ Ibid., s. 101.

³¹ Ibid., s. 107–108.

*bych tady. Slyšel jsem, že jsem jediný Svědek Jehovův tady [ve věznici, pozn. autora]. To totiž nemůže být. Svědkové Jehovovi, kteří jsou ve vězení.*³²

Na závěr vyjádření katolického vězeňského kaplana Mag. Herberta Trimmela k tomu, jak on chápe vězeňskou duchovní péči: „Já k tomu přistupuji jako Matka Tereza, která byla velkou osobností, a která řekla: »Já nechci k nikomu přistupovat jako misionář ani ho obracet, ale muslim má být lepším muslimem, hinduista lepším hinduistou a křesťan lepším křesťanem.«³³

Literature

GOUJON, Anne, Sandra JURASSZOVICH a Michaela POTANČOKOVÁ. *Demographie und Religion in Österreich, Szenarien 2016 bis 2046, Deutsche Zusammenfassung*. Wien: Institut für Demographie der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 14 s. Dostupné na https://www.oeaw.ac.at/fileadmin/subsites/Institute/VID/PDF/Publications/Working_Papers/WP2017_09-Deutsch_Zusammenfassung.pdf

KREMSMAIR, Josef. Anstaltsseelsorge in Österreich. In: Österreichisches Archiv für Kirchenrecht, Freistadt, č. 1995–97, Heft 1, s. 98–114.

POTZ, Richard. Austria. In: ROBBERS, Gerhard a DURHAM, Cole W. (eds.). *Encyclopedia of Law and Religion, Volume 4. Europe*. Leiden/Boston: Brill/Nijhoff, 2016, s. 15–21.

POTZ, Richard a SCHINKELE, Brigitte. *Religionsrecht im Überblick. 2., überarbeitete Auflage*. Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels AG, 2007, 223 s.

TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. Jak by měl vypadat nový zákon o svobodě náboženského vyznání. In: *Revue církevního práva*, Praha, č. 67–2/2017, s. 11–29.

TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. *Konfesní právo*. Praha: Leges, 2015, 414 s.

UNTERBERGER, Ursula. *Religion – die letzte Freiheit. Religionsausübung im Strafvollzug*. Marburg: Tectum Verlag, 2013, 123 s.

Kontakt – e-mail

borakz@prf.cuni.cz

³² UNTERBERGER, op. cit., s. 109.

³³ UNTERBERGER, op. cit., s. 113.

OCHRANA NÁBOŽENSKEJ SLOBODY VO „VÄZNICIACH“ Z POHLĎADU EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA¹

Martin Gregor

Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva, Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Slovenská republika

Abstract in original language

V priestoroch s obmedzenou osobnou slobodu sa náboženské presvedčenie jednotlivca môže dostať do konfliktu s právnymi normami konkrétneho zariadenia. Ide najmä o prípady dostatočného prístupu k duchovnému a k náboženskej literatúre, vhodného stravovania, práce a času na modlitbu. Na podklade bohatej kazuistiky sa tento príspevok pokúsi načrtnúť, aký postoj k tomuto problému zaujal Európsky súd pre ľudské práva v konaniach o sťažnostiach pre porušenie čl. 9 Dohovoru.

Keywords in original language

Náboženská sloboda; väzenie; judikatúra; Európsky súd pre ľudské práva.

Abstract

In premises with restricted personal freedom the religious persuasion of an individual may be in conflict with the legal rules of a certain prison institution. In particular these are the cases of sufficient access to spiritual and devotional literature, suitable boarding, work and time for prayer. Based on rich case interpretation, this contribution will try to outline what attitude to this problem adopted the European Court of Human Rights in complaint procedures dealing with the breach of Article 9 of the Convention.

Keywords

Religious Freedom; Prison; Case-law; European Court of Human Rights.

¹ Tento príspevok je výstupom Grantu Univerzity Komenského č. UK/14/2018 s názvom „Náboženská sloboda v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva v kontexte konfliktu medzi náboženským presvedčením jednotlivca a záujmami spoločnosti“.

1 Úvod

Vzťah trestného práva a náboženstva sa môže vyvíjať vo viacerých rovinách. Slobodný výkon náboženskej slobody, vrátane činnosti jednotlivých cirkví a náboženských spoločností, môže byť trestnoprávnymi normami buď chránený, alebo postihovaný.² Náboženstvo však môže byť aj prostriedkom, ktorý slúži trestnému právu na dosiahnutie vyšších cieľov. Vo vede trestného práva sa dnes nepochybné uznávajú značné možnosti cirkví a náboženských spoločností v rámci realizácie penitenciárnej a post-penitenciárnej starostlivosti o odsúdených. Náboženstvo vo väzniciach býva vnímané nielen ako objekt výkonu ľudského práva niektorých odsúdených, ale samo sa môže stať liečivým prostriedkom v procese nápravy páchatel'a.³ Opakom tohto prístupu je presvedčenie, že odsúdené osoby nemajú právo na život v pohodlí a k realizácii ich práv je potrebné pristupovať reštriktívnejšie, než voči ostatným osobám, čo nereflektuje, resp. je priamo v rozpore s modernými trendmi trestnej politiky.⁴ Tieto náhľady sa v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“) miešajú a pomeriavajú do výslednej substancie, ktorej sa bude venovať tento príspevok.

Tento príspevok má ambíciu poukázať na realizáciu náboženskej slobody v priestoroch s obmedzenou osobnou slobodou, so zvláštnym zameraním

2 Pozri bližšie: NEMEC, M. Vývoj konfesnoprávnej normatívy v trestnom práve Slovenskej republiky. In: *Historické právne systémy a integrácia Európy*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2011, s. 127–132. Podobne: NEMEC, M. Náboženstvo a trestné právo na území Slovenska od roku 1918. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2009, roč. 27, s. 307–311.

3 FÁBRY, Anton. *Penológia*. Bratislava: Eurokódex, 2009, s. 90; podobne: BOOTHBY, Lee. Protecting Freedom of Religion or Belief in Restricted or Institutional Settings. In: *Facilitating Freedom of Religion or Belief: A Deskbook*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2004, s. 408; KING, Daniel. Religious Freedom in the Correctional Institution. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1970, roč. 60, č. 3, s. 300.

4 GREENAWALT, Kent. *Religion and the Constitution. Volume 1: Fairness and free Exercise*. Princeton: Princeton University Press, 2006, s. 158.

na ústavy určené na výkon väzby a výkon trestu odňatia slobody.⁵ Táto problematika bude analyzovaná z hľadiska judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva – medzinárodného súdneho tribunálu – ktorý je oprávnený posudzovať sťažnosti, namietajúce porušenie čl. 9 Dohovoru. Načrtnutá kazuistika by mala byť podkladom pre formuláciu kritických záverov a úvah o reálnej uplatniteľnosti náboženskej slobody vo „väzniciach“.

Pri posudzovaní jednotlivých sťažností sa EŠLP venoval najrozmanitejším aspektom realizácie náboženského presvedčenia vo väzbe alebo vo výkone trestu. Na základe ustálenej judikatúry EŠLP platí, že väznené osoby naďalej požívajú všetky svoje základné práva a slobody chránené Dohovorom, okrem práva na osobnú slobodu, ak ich zadržanie bolo v súlade s čl. 5 Dohovoru. Okrem ďalších práv (sloboda prejavu, právo na súkromný a rodinný život, právo uzavrieť manželstvo, právo na prístup k súdu a iné)⁶ nestrácajú ani právo na praktizovanie svojho náboženského presvedčenia.⁷ Obmedzenia týchto ďalších práv musia byť odôvodnené a možno ich uložiť len na základe

⁵ K inštitúciám, ktoré obmedzujú voľnosť pohybu, možno zaradiť okrem väznenstva aj ozbrojené sily, nemocnice a iné zdravotnícke zariadenia (najmä psychiatrické a infekčné oddelenia), zariadenia sociálnej starostlivosti, výchovné ústavy pre deti a mládež, vrátné zariadenia pre prechodný pobyt azylantov. Pozri: TRETĚRA, Jiří Rajmund a Zábaj HORÁK. *Konfesní právo*. Praha: Leges, 2015, s. 94. Aktuálnosť tejto témy dosvedčuje aj najnovšie posúdenie prípadu pred EŠLP vo veci Mockute proti Litve, sťažnosť č. 66490/09 z 27. februára 2018. Týkal sa výkonu náboženského presvedčenia (konkrétne meditácií) počas hospitalizácie v psychiatrickej liečebni. V priebehu konania vyšlo najavo aj úsilie psychiatrov zbaviť pacientku jej náboženského presvedčenia, ktoré pokladali za škodlivé pre jej duševné zdravie (išlo o tzv. hnutie Osho, ktoré sa často označuje za psycho-sektu). EŠLP však konštatoval porušenie čl. 9 Dohovoru. Hoci tento prípad vykazoval osobitné špecifiká, všeobecne k postaveniu náboženstva v nemocniciach pozri svedectvo: TRETĚRA, Jiří Rajmund. Vážna potreba inštitucionalizované duchovnej starostlivosti v lůžkových zdravotníckych zařízeních. In: BENÁK, J. (ed.). *Církev a stát 2017: Sborník z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2017, s. 13–16.

⁶ K možnostiam obmedzenia niektorých ľudských práv vo väzniciach pozri zaujímavú úvahu: BELEŠ, Andrej. Niektoré aspekty práva na informácie vo výkone trestu odňatia slobody – právo na držbu pornografie? In: *Dny práva 2016. Část XI: Ústavněprávní aspekty v trestním řízení*. Brno: Masarykova univerzita, 2017, s. 29–30.

⁷ Hirst proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 74025/01 z 6. októbra 2005, body 69–70. Podobne Dickson proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 44362/04 z 4. decembra 2007, bod 67. Podobný záver proklamoval aj Generálny komentár č. 22 k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach: „Osoby, podliehajúce určitým legitímnym obmedzeniam, ako napríklad väzni, naďalej požívajú svoje právo vyjadriť ich náboženské presvedčenie v najširšej možnej miere, zlučiteľnej so špecifickou povahou tohto obmedzenia.“ Pozri: § 8 Generálneho komentára č. 22 k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach o článku 18 (sloboda myslenia, svedomia a náboženského presvedčenia), prijatým na 48. zasadnutí Výboru pre ľudské práva zo dňa 30. júla 1993.

zákona, ak sledujú legitímny cieľ a sú nevyhnutné v rámci demokratickej spoločnosti. Pri posúdení ich opodstatnenosti má byť zachovaný proporcionálny prístup s vedomím, že spoločný trend európskej trestnej politiky dbá na zvýšené úsilie o nápravu a reintegráciu odsúdeného späť do spoločnosti.⁸ Na druhej strane orgány Dohovoru viac krát zdôraznili, že zachovanie poriadku a disciplíny vo väznicích je veľmi dôležitým legitímnym cieľom.⁹

2 Prístup k duchovnému a účasť na náboženských úkonoch

Účasť na bohoslužbách, prístup do väzenskej kaplnky, resp. individuálne návštevy duchovného možno pokladať za elementárne vyjadrenie náboženskej slobody jednotlivca, ktoré je priamo a bezprostredne späté s jeho vierou. V kazuistike štrasburských orgánov sa však relatívne často vyskytuje záver, že zásah do týchto oprávnení nie je v súlade s požiadavkou legality. V tom prípade zákrok vnútroštátnych orgánov nie je predpísaný zákonom, eventuálne mu priamo odporuje. Väzneným osobám bola odopretá možnosť zúčastniť sa na bohoslužbách alebo stretnúť sa s kňazom, a to na základe podzákonného aktu či dokonca obyčajného rozhodnutia príslušného orgánu, ktorý nespĺňa kritériá zákonne uloženého obmedzenia.

Typickým príkladom podobného opatrenia bola smernica ukrajinského Ministerstva spravodlivosti z roku 1998 o podmienkach zadržania osôb odsúdených na trest smrti. Pobyt odsúdených prebiehal v zostrenom režime, s výrazne sťaženými podmienkami oproti ostatným väzňom. To sa preklenulo do skutkovo aj právne podobných sťažností viacnásobných vrahov vo veci *Poltoratskýj proti Ukrajine* a *Kuznetsov proti Ukrajine*.¹⁰ Ťažisko oboch prípadov sa koncentrovala najmä na namietanie neľudského a ponižujúceho zaobchádzania podľa čl. 3 Dohovoru, ďalšie nerešpektovanie jednotlivých garancií Dohovoru bolo v danom kontexte sekundárne.

⁸ Ide explicitne o tzv. princíp rehabilitácie a čo najrýchlejšieho začlenenia odsúdeného späť do spoločnosti. Pozri: sťažnosť č. 41418/04 z 30. júna 2015, *Khoroshenko proti Rusku*, body 121; taktiež sťažnosť č. 10511/10 z 26. apríla 2016, *Murray proti Holandsku*, body 101–102 a tam citovaná rozsiahla judikatúra.

⁹ KMEC, Jiří, David KOSAŘ, Jan KRATOCHVÍL a Michal BOBEK. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 986.

¹⁰ Sťažnosť č. 38812/97 z 29. apríla 2003, *Poltoratskýj proti Ukrajine*; Sťažnosť č. 39042/97 z 29. apríla 2003, *Kuznetsov proti Ukrajine*.

Smernica o výkone trestu pre osoby odsúdené na trest smrti nepriznávala tomuto druhu väzňov právo na návštevu duchovného ani akékoľvek ďalšie práva pastoračnej povahy. Tento nepriaznivý stav bol ešte prehĺbený v dôsledku toho, že pôvodné ustanovenia smernice boli na naliehanie Výboru CPT v čase prejednávania prípadu už nahradené „dočasnou úpravou“ tak, aby priznávali osobám odsúdeným na smrť právo modliť sa, mať prístup k náboženskej literatúre a požiadať príslušné orgány o návštevu duchovného, čo sa však prirodzene nevzťahovalo na moment porušovania práv týchto sťažovateľa. Vo vzťahu k sťažovateľom EŠLP pokladal za osobitne dôležité, aby sa preukázalo, či sa sám odsúdený dožadoval duchovného relevantným spôsobom. Keďže tvrdenia vlády aj sťažovateľov si navzájom odporovali, EŠLP dospel k záveru, že v tomto bode nemožno dostatočne jasne ustáliť skutkový stav. To, že sa odsúdený nemohol zúčastňovať na týždenne sa opakujúcich bohoslužbách spolu s inými väzňami a kňaz bol k nemu povolaný preukázateľne až po určitom časovom intervale väzby, pokladal EŠLP za dostatočný základ pre konštatovanie, že šlo o zásah do práv sťažovateľov. V rámci namietaného zaobchádzania sa vnútroštátne orgány neodvolávali na platné ukrajinské zákony, ale na vnútornú smernicu, ktorej znenie nebolo verejne prístupné. Vo svojej podstate nespĺňala požiadavky na kvalitu, publicitu a predvídateľnosť právneho predpisu.¹¹ Preto dotknutý zákrok nespĺňal požiadavku zákonnosti podľa čl. 9 ods. 2, pričom došlo k porušeniu práva na náboženskú slobodu sťažovateľov.¹²

Zásah do náboženskej slobody bez dostatočnej zákonnej opory bol charakteristický aj pre väzobné veci potenciálnych páchatateľov. V prípade *Igora Dmitrijevs proti Lotyšsku* bola sťažovateľovi znemožnená účasť na bohoslužbe vo väzenskej kaplnke z dôvodu, že v rámci omše by sa nemohla zabezpečiť úplná izolácia jeho osoby. EŠLP posúdil tento zákaz ako narušenie náboženskej slobody sťažovateľa. Pri skúmaní oprávnenosti tohto zásahu dospel k záveru, že nemal podklad v platnom zákone. Keďže príslušná úprava sa vzťahovala len na výkon trestu odňatia slobody, v oblasti

¹¹ *Poltoratskij proti Ukrajine*, body 155-158; *Kuznetsov proti Ukrajine*, body 135-138.

¹² *Poltoratskij proti Ukrajine*, body 166-170; *Kuznetsov proti Ukrajine*, body 146-150. Porovnaj: SVÁK, Ján. *Ochrana ľudských práv v troch zväzkoch. III. zväzok*. Bratislava: Eurokódex, 2011, s. 31; taktiež SPRATEK, Daniel. *Evropská obrana náboženské slobody*. Brno: L. Marek, 2008, s. 97.

väzby absentovala regulácia účasti na bohoslužbách. Vzhľadom na uloženie svojvoľného obmedzenia účasti na bohoslužbách došlo k porušeniu čl. 9 Dohovoru.¹³ Podobné úvahy viedli ESĽP aj pri konštatovaní porušenia čl. 9 Dohovoru v kauze *Moroz proti Ukrajine*. Odmietnutie žiadosti sťažovateľa, ktorou sa domáhal návštevy väzenskej kaplnky, bolo v rozpore s vnútroštátnym právom, a preto v danom prípade nebola splnená požiadavka legality zásahu do náboženskej slobody.¹⁴

Táto tendencia bola podčiarknutá v zatiaľ poslednej kauze tohto druhu vo veci *Boyko proti Rusku*, v rámci ktorej vyšetrovateľ opakovane odmietol návštevy dvoch pravoslávnych kňazov, ktorí chceli navštíviť odsúdeného za účelom pastoračnej návštevy. Sťažovateľovi odkázal, aby využil služby väzenských kaplánov. Svoje konanie odôvodnil obavou, že by ich návšteva mohla negatívne ovplyvniť vyšetrovanie (napr. marenie v dôsledku úniku informácií). Príslušný okresný súd vyhodnotil postoj vyšetrovateľa ako správny a legitímny, keďže mu priznal absolútnu mieru voľného uváženia vo vzťahu ku skutočnostiam, ktoré môžu byť v rozpore s cieľom vyšetrovania.

ESĽP však dospel k záveru, že odmietnutie pastoračnej návštevy je zásahom do práv garantovaných čl. 9 Dohovoru. Na tomto závere nič nemohla zmeniť ani dostupnosť väzenských duchovných vo väzenskom zariadení, táto skutočnosť mohla mať vplyv len pri vyhodnocovaní proporcionality tohto zásahu. Absolútna diskrečná právomoc vyšetrovateľa ohľadom prístupu k obvinenému vo väzbe však zbavila sťažovateľa minimálnej ochrany pred svojvoľou úradnej moci. Vyšetrovateľ odmietol pastoračnú návštevu bez toho, aby akýmkoľvek spôsobom odôvodnil jej nevhodnosť a preukázal dostatočne proporcionálny prístup k veci. Preto predmetné obmedzenie náboženskej slobody nebolo realizované na základe zákona, ale veľkú rolu v tomto prípade zohrala vnútroštátnymi súdmi aprobovaná svojvoľnosť vyšetrovateľa.¹⁵

Je prirodzené, že vo vyššie uvedených prípadoch spravidla dochádzalo k interferencii článku 9 s článkom 3 Dohovoru, ktorý zakazuje mučenie

¹³ Sťažnosť č. 61638/00 z 30. novembra 2006, *Igors Dmitrijens proti Lotyšsku*, body 77–80.

¹⁴ Sťažnosť č. 5187/07 z 2. marca 2017, *Moroz proti Ukrajine*, body 105–107.

¹⁵ Sťažnosť č. 42259/07 z 20. februára 2018, *Boyko proti Rusku*, body 14–15, 48–49.

a neľudské, resp. ponižujúce zaobchádzanie.¹⁶ Sťažovatelia v týchto prípadoch poukazovali najmä na zlé životné podmienky, nedostatočné materiálne vybavenie väznic, preplnenie a neuspokojivú zdravotnú starostlivosť. Za ponižujúce zaobchádzanie sa však považuje aj taký nátlak, ktorý núti obeť, aby sa správala proti svojej vôli a svedomiu. Ide o pokorenie psychickej integrity človeka, s cieľom zlomiť jeho morálny odpor.¹⁷ V tejto súvislosti je zaujímavé, že v jednom prípade EŠLP konštatoval porušenie čl. 3 Konvencie v dôsledku nedostatočného uplatnenia náboženskej slobody. K samotnému aspektu nábožensky determinovaných útrap však nevyhnutne pristúpili aj ďalšie okolnosti, zakladajúce minimálny stupeň závažnosti vytýkaného zaobchádzania. Ide o rozhodnutie vo veci *Gavrilovič proti Moldavsku*, v rámci ktorého EŠLP konštatoval, že „*kruté podmienky detencie sťažovateľa, spojené s útrapami, ktoré vyvolala nemožnosť stretnúť sa s chorými členmi svojej rodiny a navštíviť zádusnú omšu na počesť jeho práve zomretej mamy, predstavovalo porušenie čl. 3 Dohovoru*“.¹⁸ Sťažovateľ preukázateľne vzniesol žiadosť, domáhajúca sa návštevy kostola pri príležitosti úmrtia jeho mamy, no príslušné väzenské orgány ju odmietli s poukazom na to, že čas jeho detencie ešte neskončil. EŠLP však túto záležitosť neskúmal na podklade čl. 9, ale celkovú situáciu vnímal v kontexte čl. 3 Dohovoru.

Z teoretického hľadiska je nutné rozlišovať medzi osobnou účasťou dotknutej osoby na bohoslužbách vo väzenských priestoroch a individuálnou návštevou duchovného, realizovanej najčastejšie v súkromí (na cele alebo v osobitnej miestnosti). Kazuistika štrasburských orgánov sa celkom jednoznačne prikláňa k tomu, že v oboch prípadoch sa eventuálnym obmedzením dopúšťajú vnútroštátne orgány zásahu do práva garantovaného v čl. 9 Dohovoru.¹⁹ Rozdiel

¹⁶ EŠLP v týchto rozsudkoch neváhal konštatovať, že „*nedostatok hmotných zdrojov v zásade nemôže ospravedlniť natoľko zlé podmienky, že dochádza k porušeniu čl. 3 Dohovoru*“ (*Poltoratskij proti Ukrajine*, bod 148). Pozri aj: KOCH, Ida Elisabeth. Dichotomies, Trichotomies or Waves of Duties? *Human Rights Law Review*, 2002, roč. 5, č. 1, s. 99.

¹⁷ Sťažnosť č. 27229/95 z 3. apríla 2001, *Keenan proti Spojenému kráľovstvu*, bod 110. Sťažnosť č. 22978/05 z 1. júna 2010, *Gäfgen proti Nemecku*, bod 89–90. K úvahám o spojitosti čl. 3 a čl. 9 Dohovoru pozri aj: EVANS, Malcolm. *Religious liberty and international law in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 294 a s. 317.

¹⁸ Sťažnosť č. 25464/05 z 15. decembra 2009, *Gavrilovič proti Moldavsku*, bod 44.

¹⁹ *Kuznetsov proti Ukrajine*, bod 147; *Igor Dmitrijev proti Lotyšsku*, bod 79; *Iorgoiu proti Rumunsku*, sťažnosť č. 1831/02 z 17. júla 2012, bod 99; *Mozer proti Moldavsku a Rusku*, sťažnosť č. 11138/10 z 23. február 2016, bod 197.

medzi týmito kategóriami je však v ich vzájomnej proporcionalite. Prístup k duchovnému sa javí ako dôležitejšie a hlbšie oprávnenie, než samotná príležitosť zúčastniť sa bohoslužieb.²⁰ Na základe staršieho rozhodnutia vo veci *Childs proti Spojenému kráľovstvu* možno dospieť k záveru, že kontakt s duchovným je spôsobilý zmierniť intenzitu zásahu do náboženskej slobody, nastávajúceho v dôsledku obmedzenia prítomnosti odsúdeného na bohoslužbách. V kontexte daného prípadu šlo o násilníckeho odsúdeného, ktorého v záujme väzenskej disciplíny a jeho vlastnej bezpečnosti nepúšťali na bohoslužby do väzenskej kaplnky. Riziko nepokojov vyplývalo najmä zo skutočnosti, že svedčil proti ďalším väzňom. Tento stav však bolo možné vyvážiť pravidelnými návštevami kňaza, čím sa zmluvný štát pokúsil zabezpečiť náboženské práva odsúdeného maximálne, ako to bolo v danej situácii možné.²¹

Tomu nasvedčuje aj prípad *Marek Gliński proti Poľsku*, v rámci ktorého sa sťažovateľ domáhal povolenia opustiť ústav na niekoľko dní, aby sa ako svedok Jehovov mohol zúčastniť osobitných slávení na špeciálnom kongrese, hoci do väzenia pravidelne dochádzali poverení členovia tejto náboženskej skupiny. Vláda svoje rozhodnutie odôvodnila nielen argumentmi spočívajúcimi v osobe páchatela – vraha, ktorý vykonal len veľmi malú časť z uloženého trestu – ale aj poukázaním na to, že sťažovateľ plánoval z ústavu utiecť. Táto sťažnosť napokon nedospela k meritórnemu posúdeniu EŠLP, avšak možno predpokladať, že vzhľadom na riadnu dostupnosť náboženských služieb v ústave by EŠLP aproboval rozhodnutie vnútroštátnych orgánov, pričom by zrejme zohľadnil aj verejný záujem.²² V rozhodnutiach *Iorgoiu proti Rumunsku* a *Florin Andrei proti Rumunsku* štrasburský súd zastával stanovisko, že porušenie náboženskej slobody je nepravdepodobné, ak určitá cirkev má v príslušných ústavoch stabilné inštitucionálne zázemie a výkon pastoračnej

²⁰ TEMPERMAN, Jeroen. Freedom of Religion or Belief in Prison: A Critical Analysis of the European Court of Human Rights' Jurisprudence. In: *Oxford Journal of Law and Religion*, 2017, roč. 6, č. 1, s. 57.

²¹ Sťažnosť č. 9813/82 z 1. marca 1983, *Childs proti Spojenému kráľovstvu*. V danom prípade vystúpila do popredia najmä požiadavka verejného poriadku, keďže väzňova prítomnosť medzi ostatnými odsúdenými by mohla vyvolať relevantné rozbroje. K tomu pozri obsiahly komentár: EVANS, Carolyn. *Freedom of Religion Under the European Convention on Human Rights*. New York: Oxford University Press, 2003, s. 151.

²² Sťažnosť č. 59739/08 z 11. februára 2014, *Marek Gliński proti Poľsku*, pozri aj zhrnutie sťažnosti z 10. mája 2012.

služby je koordinovaný preukázateľne uspokojivo.²³ V druhom zmienenom rozhodnutí dokonca naznačil, že väzeň nemá oprávnenie žiadať prístup k duchovnému v presne určený deň z dôvodu náboženského sviatku. V rámci konkrétnych okolností nebol čl. 9 Dohovoru porušený tým, že odsúdenému nebolo umožnené, aby sa na sviatok Nanebovzatia Panny Márie vyspovedal.²⁴

Viacere podnetné otázky vyplývajú z aktuálneho prípadu *Mozer proti Moldavskej republike a Rusku*. V rámci neho sťažovateľ namietal zlé zaobchádzanie vo výkone trestu, v dôsledku čoho malo dôjsť k porušeniu čl. 3, čl. 5 ods. 1, ako aj čl. 8 a 9 Dohovoru. V pôsobnosti čl. 8 sťažovateľ namietal, že najprv jeho rodičom vôbec nebolo umožnené, aby ho vo výkone trestu navštívili a keď po dvoch rokoch vnútroštátna autorita ich stretnutie povolila, mohli sa stretnúť len za prítomnosti justičnej stráže. Dostali pokyn hovoriť po rusky, hoci nešlo o ich materinský jazyk. Podobným spôsobom bola viackrát zamietnutá sťažovateľova žiadosť o návštevu osobitného nórskeho pastora, ktorý chcel odsúdeného na jeho žiadosť vyspovedať a poskytnúť mu prístup k sviatostiam. Po určitom naliehaní mu to síce napokon bolo umožnené, ale stretnutie s ním sa opäť uskutočnilo za prítomnosti iných osôb. Z prípadu nebol zrejмый účel, kvôli ktorému pristúpili dotknuté orgány k týmto opatreniam. Samotné odmietnutie umožniť stretnutie medzi väzňom a duchovným zo strany úradnej autority v rozhodnom období bolo dostatočnou skutočnosťou pre konštatovanie porušenia čl. 9 Dohovoru, najmä ak sa preukázalo, že odsúdený prejavil vôľu stretnúť sa s duchovným.²⁵ Hoci ESLP pokladal zákonný podklad týchto opatrení za nejasný, zamerl sa najmä na požiadavku legitímneho cieľa zásahu.

Predmetné rozhodnutie však upozornilo na jeden významný aspekt prístupu k duchovnému. Tým je zabezpečenie súkromia v rámci rozhovoru väzňa s kňazom. Úplná realizácia náboženskej slobody predsa vyžaduje, aby bolo možné s duchovným diskutovať aj o dôverných aspektoch duše a svedomia, vrátane možnosti slobodne hovoriť o hriechoch a zlých

²³ Samozrejme za predpokladu, že sťažovateľ nedokáže opak (sťažnosť č. 1831/02 z 17. júla 2012, *Iorgoiu proti Rumunsku*, bod 100; sťažnosť č. 33228/05 z 15. apríla 2014, *Florin Andrei proti Rumunsku*, body 54–55).

²⁴ *Florin Andrei proti Rumunsku*, bod 22 a bod 55. V danom prípade však zrejme zohrala rolu aj skutočnosť naliehavého, neplánovitého postupu sťažovateľa a jeho advokáta.

²⁵ Sťažnosť č. 11138/10 z 23. február 2016, *Mozer proti Moldavsku a Rusku*, body 195–199.

skutkoch (či už v náboženskom zmysle spovede, alebo zverením sa v čisto ľudskom význame). Náboženská sloboda by tak mala indikovať aj určité požiadavky na súkromné stretnutie duchovného s väzňom.²⁶

Obavou, či takéto stretnutia nemožno eventuálne zneužiť na manipuláciu svedkov v priebehu vyšetrovania, sa EŠLP čiastočne zaoberal v kauze *Boyko proti Rusku* (i keď v danej kauze nešlo priamo o zaručenie súkromia). V tejto súvislosti možno spomenúť aj prípad *Feldman proti Ukrajine*, v rámci ktorého vnútroštátne orgány nepovolili návštevu rabína osobe obvinenej z daňových únikov z dôvodu, že ich stretnutie by mohlo mať za následok zmarenie účelu vyšetrovania a sťaženie objasňovania tejto kauzy. EŠLP však túto vec meritorne nepreskúmal, keďže z procedurálnych dôvodov musel sťažnosť odmietnuť.²⁷

V prípade zodpovedajúcich okolností pokladá doktrína určité limity na prístup k duchovnému za úplne opodstatnené. Stačí spomenúť staršie rozhodnutie Komisie pre ľudské práva *M. proti Spojenému kráľovstvu*. Jednalo sa o sériového vraha, ktorý zabíjal aj počas výkonu trestu. V záujme bezpečnosti a ochrany práv a slobôd iných mu nebolo povolené zúčastňovať sa bohoslužieb. Síce ho navštevoval katolícky kňaz, no bol od neho oddelený železnou mrežou. Udelenie sv. prijímania v podobných podmienkach pokladal sťažovateľ za urážku jeho viery. Komisia však dospela k záveru, že hoci celkové podmienky pre život sťažovateľa boli náročné, no vykazovali absolútny stupeň opodstatnenosti vo vzťahu k správaniu odsúdeného a jeho diagnostikovanej psychickej poruchy, charakterizovanej ako nevyliciteľnej. V záujme zabezpečenia bezpečnosti kňaza a ďalších odsúdených, boli tieto opatrenia nevyhnutné.²⁸

Ďalším zaujímavým prípadom bola kauza *Seredyuk proti Rusku*, v rámci ktorej sťažovateľ namietal, že mu väzenské orgány zabráňovali v návštevách pravoslávneho kostola na pôde väznice počas výkonu disciplinárneho trestu. Vyšetrovanie však preukázalo, že sa na tom uzniesla schôdza spoločenstva farníkov z dôvodu sťažovateľovho hrubého správania k duchovnému

²⁶ TEMPERMAN, Jeroen. Freedom of Religion or Belief in Prison: A Critical Analysis of the European Court of Human Rights' Jurisprudence. In: *Oxford Journal of Law and Religion*, 2017, roč. 6, č. 1, s. 61–62.

²⁷ Sťažnosť č. 42921/09 z 12. januára 2012, bod 9, *Feldman proti Ukrajine* (č. 2), body 38–40.

²⁸ Sťažnosť č. 9907/82 z 12. decembra 1983, *M. proti Spojenému kráľovstvu*.

a vyvolávaní konfliktov s inými väzňami počas obradov. K meritórnemu posúdeniu prípadu sa však ESLP nedostal, pretože sťažovateľ súdu neodpovedal do ustanovenej lehoty.²⁹ Možno sa domnievať, že by s veľkou pravdepodobnosťou šlo o legítimný zásah do náboženskej slobody. Analogicky z toho možno vyvodit', že ak bol napríklad väznenej osobe uložený trest exkomunikácie z katolíckej cirkvi, prirodzene nebude porušením jeho náboženskej slobody, ak mu vnútroštátne orgány nezabezpečia sviatosť, ktoré by inak prijímať mohol. Cenzúry ako medicínálne tresty však závisia predovšetkým od samotnej vôle vinníka polepšiť sa.³⁰

3 Stravovanie vo „väzniciach“ a náboženské požiadavky dotknutých osôb

Jednou z prvých káuz, v rámci ktorej štrasburské orgány posudzovali tento kontext, bola sťažnosť *X. proti Spojenému kráľovstvu*. Týkala sa tej skutočnosti, že väzenské orgány neposkytovali ortodoxnému židovi košér stravu. Keďže sťažovateľ odmietal konzumovať nábožensky neprípustnú stravu, musel sa väčšinou uchýliť k diéte, čo malo nepriaznivé konzekvencie pre jeho zdravie. Komisia však zdôraznila, že väzenské orgány sa pokúsili osloviť rabína, ktorý sťažovateľovi odporučil jednoduchú vegetariánsku košér diétu. Vzhľadom na malý počet väzňov židovského vyznania v ústave, vnútroštátne orgány rešpektovali náboženské presvedčenie sťažovateľa tak dôsledne, ako to len bolo možné. Podobnou spoluprácou prejavili voči nemu dostatok ohľaduplnosti, v dôsledku čoho nedošlo k porušeniu žiadneho práva zaručeného Dohovorom.³¹

Vo veci *D. a E. S. proti Spojenému kráľovstvu* sťažovatelia vytýkali väzenským orgánom to, že odmietli ponuku Spoločnosti pre blaho židovských väzňov (SWJP) na bezplatné zabezpečenie primeranej košér stravy pre ultra-ortodoxných židov v ústave. Pre týchto odsúdených bolo mimoriadne dôležité, aby sa ich jedlo pripravovalo, varilo a podávalo osobitným spôsobom, ktorého výkon bol vo väzenských podmienkach mimoriadne zaťažujúci, ba nemožný. Svoje odmietnutie vláda odôvodnila s poukazom na záujem

²⁹ Sťažnosť č. 24984/02 z 13. januára 2006, *Seredyuk proti Rusku*.

³⁰ BRŤKO, Róbert. *Kánonický trest ako výchovný a liečivý prostriedok Cirkvi*. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2004, s. 29–31.

³¹ Sťažnosť č. 5947/72 z 5. marca 1976, *X. proti Spojenému kráľovstvu*.

rovného zaobchádzania s odsúdenými, ktorý sa v zásade prejavoval aj rovnakými možnosťami stravovania. Zároveň sa odvolala na ďalších židovských odsúdených v ústave, ktorí by sa mohli cítiť diskriminovaní oproti ich ortodoxným súkmeňovcom a právom by požadovali košer stravu. Komisia pre ľudské práva sa v podstate priklonila na stranu sťažovateľov, keď uviedla, že „povinnosť poskytovať väzňom stravu sa má interpretovať tým spôsobom, aby šlo o také primerané nutričné dávky, ktoré je väzeň schopný skonzumovať s ohľadom na existenciu akýchkoľvek náboženských a ďalších prekážok“. V dôsledku nevyčerpania všetkých vnútroštátnych opravných prostriedkov však nebolo inej možnosti, než vyhlásiť sťažnosť za neprípustnú z procedurálneho hľadiska.³²

Podobný výklad sa napokon viaže aj na revidované Európske väzenské pravidlá z roku 2006, v rámci ktorých pravidlo 22.1 vyžaduje, aby väzňom bola poskytnutá výživná strava so zreteľom na ich vek, zdravotný stav, telesnú kondíciu, náboženstvo, kultúru a povahu práce. Zároveň ustanovili, aby sa do vnútroštátnej legislatívy zakotvili požiadavky na výživnú stravu, vrátane jej minimálneho energetického a proteínového obsahu (22.2).³³ Uvedené ustanovenie má zabezpečiť minimálny výživový štandard aj vo vzťahu k osobitnému režimu stravovania väzňov, napr. z náboženských dôvodov.³⁴ Na dôležitosť dodržiavania pravidiel určitého náboženstva pri stravovaní ESĽP poukázal aj v rozsudku *Cha'are Shalom ve Tsedek proti Francúzsku*. Zdôraznil, že rituálna porážka zvierat za účelom získania mäsa na konzumáciu podľa náboženských predpisov je dodržiavaním obradov podľa čl. 9 Dohovoru.³⁵

Ďalšie sťažnosti boli vznesené voči takým stravovacím možnostiam, ktoré boli nezlučiteľné s náboženským presvedčením jednotlivca. Cieľ ESĽP v týchto prípadoch sa sústreďuje na hľadanie spravodlivej rovnováhy medzi záujmami inštitúcie a záujmami dotknutého jednotlivca, pričom ESĽP uznáva, že prijatie osobitných opatrení pre jedného väzňa by mohlo mať

³² Sťažnosť č. 13669/88 z 7. marca 1990, *D. a E. S. proti Spojenému kráľovstvu*.

³³ Odporúčanie Rec(2006)2 Výboru ministrov členským štátom o Európskych väzenských pravidlách, prijaté 11. januára 2006.

³⁴ Commentary on Recommendation Rec (2006)2. In: *European Prison Rules*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2006, s. 50.

³⁵ Sťažnosť č. 27417/95 z 27. 6. 2000, *Cha'are Shalom ve Tsedek proti Francúzsku*, body 73–74.

neprimerané finančné dôsledky na chod inštitúcie, čím by bola nepriamo ohrozená aj kvalita zaobchádzania s inými väzňami.³⁶ Na druhej strane nemožno opomenúť ani § 22 ods. 1 Európskych väzenských pravidiel, podľa ktorého majú väzni dostávať stravu, ktorá zodpovedá ich veku, zdraviu, fyzickej kondícii, náboženstvu, kultúre a povahe ich práce.³⁷

V prípade *Jakóbskei proti Poľsku* bolo namietané, že sťažovateľ ako príslušník mahayanskej budhistickej vetvy neúspešne požadoval, aby mu vo výkone trestu odňatia slobody bola predkladaná len bezmäsitá strava. Istý čas mu lekár zo zdravotných dôvodov nariadil bezbravčovú stravu, ktorú sťažovateľ pôvodne prijímal. Po ukončení tejto diéty začal sťažovateľ požadovať výlučne bezmäsitú stravu z dôvodu svojho náboženského presvedčenia, pričom mu nevyhovoval už ani režim bezbravčovej stravy. Sťažovateľ mäsité pokrmy vyhadzoval a hrozil hladovkou. Rovnako neúspešné boli aj intervencie budhistickej komunity v Poľsku.

Poľská vláda sa pokúsila odvolať na inštitút Arrowsmith-testu. Tvrdila, že budhická viera primárne nevyžaduje vegetariánsky spôsob stravovania a preto v sťažovateľovom prípade nejde o prejavovanie náboženstva, ale čin, ktorý je len motivovaný, inšpirovaný náboženstvom a z toho titulu ochranu čl. 9 Dohovoru nepožíva. Proti tomu sa postavila Mahayanská komunita, ktorá tvrdila, že konzumácia mäsa z citiacej bytosti zastavuje cestu duchovného rastu budhistu. Poľské predpisy však umožňovali len prípravu bezbravčovej stravy a diabetickej stravy. Príprava bezmäsitých pokrmov len pre jednu osobu by zaťažilo inštitúciu ústavu finančne a podobne by to predstavovalo neprimeranú záťaž pre pracovníkov v kuchyni. Benevolencia v rámci rôznych stravovacích návykov každého väzňa by spôsobila nadmerné technické a organizačné problémy.

ESĽP však konštatoval, že požadované jedlo sa nemuselo variť ani servírovať žiadnym zvláštnym spôsobom a na jeho prípravu sa nevyžadovali osobitné potraviny. Preto vyjadril pochybnosť nad skutočnosťou, či by poskytovanie

³⁶ Sťažnosť č. 14150/08 z 17. 12. 2013, *Vartic proti Rumunsku* (č. 2), bod 48; Sťažnosť č. 18429/06 z 7. 12. 2010, *Jakóbskei proti Poľsku*, bod 50.

³⁷ Odporúčanie Výboru ministrov Rec. (2006)2 členským štátom Rady Európy o európskych väzenských pravidlách z 11. 1. 2006. Zároveň treba dodať, že uvedenému § 26 ods. 1 úplne obsahovo zodpovedá aj § 19 zákona č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

bezmäsitej stravy väzňovi naozaj ohrozovalo chod väzenskej jedálne alebo by bolo spôsobilým narušiť štandardy stravovania iných väzňov. Orgány ústavu neponúkli sťažovateľovi inú vhodnú alternatívu stravovania ani tieto skutočnosti nekonzultovali s predstavenými budhistického spoločenstva. Preto došlo k porušeniu väzneného sťažovateľa na náboženskú slobodu podľa čl. 9 Dohovoru.³⁸ Ďalšími výhradami sťažovateľa, že ho členovia väzenskej posádky údajne šikanovali, znižovali budhizmus na úroveň sekty a budhistickú literatúru hádzali do toalety, sa EŠLP nezaoberal z dôvodu nedostatočného preukázania skutkového stavu.

V analogickej kauze *Vartic proti Rumunsku* (č. 2) šlo taktiež o prípad odsúdeného budhistu, ktorý v dôsledku svojej viery vyžadoval bezmäsitú stravu. Komplikácie však nastávali v súvislosti tým, že sťažovateľovi diagnostikovali hepatitídu a v záujme jeho zdravotného stavu bolo, aby mu poskytovali väčšie kalorické dávky jedla. V ústave mu však mohli poskytnúť vegetariánske pokrmy len prostredníctvom takej normovanej kategórie stravovania, ktorá bola určená pre kresťanský pôst. Z toho dôvodu obsahovala nižší výživový potenciál, než vyžadoval sťažovateľov zdravotný stav. Z týchto dôvodov odsúdený dostával jedlá, ktoré nepatrili do bezmäsitej diéty a v dôsledku toho musel istý čas dokonca konzumovať jedlá s chudým mäsom.

Žalovaný štát sa pokúsil strategicky poukázať na skutočnosť, že veľká časť väzňov po príchode do ústavu zmení svoje náboženské presvedčenie z dôvodu príjmu lepších jedál. Zdôraznil, že odsúdený väzeň nepredložil presvedčivý dôkaz o zmene svojho náboženského vyznania, no EŠLP konštatoval, že ani štát nepredložil presvedčivý dôkaz o tom, že sťažovateľ svoju vieru len finguje. To dokazovalo aj nevznesenie tejto výhrady pred vnútroštátnymi súdmi, ako aj koherentný súbor sťažovateľových návykov.

EŠLP konštatoval, že aj v tomto prípade je potrebné hľadať spravodlivú rovnováhu medzi záujmami ústavu na výkon trestu a záujmami dotknutého sťažovateľa. Uviedol, že nároky na bezmäsitú stravu nemohli zvláštnym spôsobom zaťažiť chod väzenskej kuchyne, obzvlášť, ak sa potrebné suroviny zaobstarávali pre stravovanie v súlade s kresťanským pôstom. Zároveň ústavu vyčítal, že sťažovateľovi neponúkli žiadnu inú alternatívu stravovania. Po nadobudnutí účinnosti nariadenia ministra spravodlivosti,

³⁸ Sťažnosť č. 18429/06 z 7. 12. 2010, *Jakóbski proti Poľsku*, body 48–55.

ktoré zakazovalo príjem poštových balíkov, sa sťažovateľ musel spoľahnúť len na návštevy príbuzných, v rámci ktorých mu bola od nich odovzdaná vhodná strava. To však ESIĽP vyhodnotil ako neprijateľné, vzhľadom na nemožnosť realizácie častých návštev. Súd pripomenul známy prípad *Cha'are Shalom ve Tsedek*,³⁹ v ktorom bola určujúcim kritériom práve alternatíva odoberať nábožensky vhodnú stravu iným spôsobom, čo v tomto prípade absentovalo. Preto došlo k porušeniu čl. 9 Dohovoru.⁴⁰

4 Záver

Z analýzy uvedených prípadov vyplýva, že jedným z najvážnejších problémov konania o porušovaní náboženskej slobody vo väzniciach je nedostatočne ustálený skutkový stav. Pred ESIĽP spravidla proti sebe stoja tvrdenia sťažovateľa a žalovaného štátu, pričom nie vždy sa možno na základe písomných dokumentov objektívne prikloniť k jednej strane. Typicky možno uviesť prípady, keď štát tvrdil, že sťažovateľ mal prístup k duchovnému, no on namietal opak (*Poltoratskyi proti Ukrajine*, *Kuznetsov proti Ukrajine*). Pre nedostatok písomného dôkazného materiálu a zjavnú nerovnosť medzi väzňom a väzenskými orgánmi v rámci zaobstarávania dôkazov sa konanie často dostáva do patovej situácie. ESIĽP nezriedka zohľadní aj tvrdenia sťažovateľových príbuzných, ktorí informujú o jeho pobyte len sprostredkovane, no na druhej strane sa nie raz stalo, že štát vedel bez akýchkoľvek pochybností preukázať, že sťažovateľ mal k dispozícii diapazón možností uplatňovania náboženskej slobody, avšak z vlastnej vôle ich nevyužíval (*Iorgiou proti Rumunsku*), príp. mu ich dôvodne znemožnila užívať sama cirkev (*Seredynke proti Rusku*). Je však nutné konštatovať, že ohrozenie náboženskej slobody je vždy enormne vyššie pri neetablovaných náboženských menšinách, než pri členoch riadne inštitucionalizovaných cirkví, ktoré majú aj v takýchto zariadeniach svojich zástupcov.

Právo na prístup k duchovnému vo väzení, vrátane oprávnenia byť prítomný na bohoslužbe, je imanentnou súčasťou náboženskej slobody väžňa. Podobné oprávnenie však možno obmedziť, pričom osobitný dôraz ESIĽP kladie na nevyhnutnosť zásahu vo väzenských podmienkach. Ak reštriktívne

³⁹ Sťažnosť č. 27417/95 z 27. 6. 2000, *Cha'are Shalom ve Tsedek proti Francúzsku*, body 81–82.

⁴⁰ Sťažnosť č. 14150/08 z 17. 12. 2013, *Vartic proti Rumunsku* (č. 2), bod 46–53.

zaobchádzanie vyžadujú konkrétne okolnosti prípadu, po zohľadnení kritérií zákonnosti a legitímneho cieľa by sa nemali vyskytnúť pochybnosti o ospravedlnení takéhoto rozhodnutia. Vo viacerých kauzách bral EŠLP zreteľ práve na akýsi faktor „dobrej vôle“ zmluvného štátu, v rámci ktorej sa vnútroštátne orgány usilovali zabezpečiť náboženskú slobodu väzňa v najširšej možnej miere, a to aj napriek uloženému obmedzeniu. To je zvlášť zreteľné v kauzách týkajúcich sa stravovania, kde EŠLP prikladá veľkú váhu napríklad tomu, či vnútroštátne orgány konzultovali s predstaviteľmi dotknutej náboženskej obce vhodné alternatívy stravovania pre väzňa ich denominácie. Podobný druh aktivity nemá základ v žiadnom právnom predpise, no predsa EŠLP takéto úsilie vyhovieť väzňovi osobitne ocení pri posudzovaní prípadnej sťažnosti. Rovnaký záver platí aj pre prípady, ak sa väzeň nemôže zúčastniť na bohoslužbe. Subsidiárne by tu mala nastúpiť individuálna návšteva duchovného, ktorej spôsob by sa realizoval v závislosti od stupňa väzňovej nebezpečnosti.

Štrasburská doktrína teda v zásade uznáva, že pobyt vo väzení odôvodňuje niektoré prirodzené obmedzenia slobody náboženského presvedčenia, samozrejme za predpokladu, že spĺňajú požiadavky päťstupňového testu. Podľa staršej literatúry dokonca judikatúra EŠLP priznáva náboženskému presvedčeniu jednotlivca omnoho menšiu váhu, než požiadavke poriadku a disciplíny vo väzniciach.⁴¹ Osobne sme presvedčení o tom, že v rámci novej judikatúry sa tento trend postupne vyrovnáva. Dôkazom toho sú aj pomerne časté kauzy, v rámci ktorých obmedzenia náboženskej slobody neboli ukladané na základe zákona, pričom EŠLP prísne zhodnotil práve ich svojvoľnosť. Určitú zmenu identifikovali niektorí autori napr. s poukazom na kauzu *Jakobski proti Poľsku*, kde veľkú rolu EŠLP pripísal práve vlastnému presvedčeniu väzňa o tom, že vegetariánska strava je pre jeho náboženské presvedčenie prosto nevyhnutná. Oproti starším kauzám, týkajúcich sa výkonu náboženských praktík vo väzniciach, ide o relatívne veľký posun.⁴²

Zmluvný štát však zvyšuje svoje šance na úspech v konaní, ak pre dotknutého väzňa vykonajú väzenské orgány aj určitú „nadprácu“ v záujme čo najširšej

⁴¹ TAYLOR, Paul. *Freedom of Religion: UN and European Human Rights Law and Practise*. New York: Cambridge University Press, 2005, s. 324.

⁴² HALLORAN, Kerry. *Religious Discrimination and Cultural Context: A Common Law Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, s. 146.

možnosti výkonu jeho práv. Na druhej strane treba mať na zreteli osobnostný profil väzňov (čo sa týka najmä riadne odsúdených osôb za viacnásobné násilné trestné činy, nezriedka sériové vraždy) a ich skutočnú túžbu po náboženstve. Nemožno si nepovšimnúť, že niektoré analyzované kauzy mali práve kvôli tomuto faktoru bizarný či šikanózný charakter, no aj také sú zárukami ochrany ľudských práv...

Literature

- BELEŠ, Andrej. Niektoré aspekty práva na informácie vo výkone trestu odňatia slobody – právo na držbu pornografie? In: *Dny práva 2016. Část XI: Ústavněprávní aspekty v trestním řízení*. Brno: Masarykova univerzita, 2017, s. 21–32. ISBN 978-80-210-8562-6.
- BOOTHBY, Lee. Protecting Freedom of Religion or Belief in Restricted or Institutional Settings. In: *Facilitating Freedom of Religion or Belief: A Deskbook*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2004, s. 407–424. ISBN 978-90-04-13783-7.
- BRTKO, Róbert. *Kánonický trest ako výchovný a liečivý prostriedok Cirkvi*. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2004, 81 s. ISBN 80-89039-59-6.
- EVANS, Carolyn. *Freedom of Religion Under the European Convention on Human Rights*. New York: Oxford University Press, 2003, 222 s. ISBN 0-19-924364-6.
- EVANS, Malcolm. *Religious liberty and international law in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 394 s. ISBN 0-521-55021-1.
- FÁBRY, Anton. *Penológia*. Bratislava: Eurokódex, 2009, 264 s. ISBN 978-80-89447-01-5.
- GREENAWALT, Kent. *Religion and the Constitution. Volume 1: Fairness and free Exercise*. Princeton: Princeton University Press, 2006, 455 s. ISBN 978-0-691-12582-4.
- HALLORAN, Kerry. *Religious Discrimination and Cultural Context: A Common Law Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, 566 s. ISBN 978-1-108-42305-2.
- KING, Daniel. Religious Freedom in the Correctional Institution. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1970, roč. 60, č. 3, s. 299–305. ISSN 0091-4169.

- KMEC, Jiří, David KOSAŘ, Jan KRATOCHVÍL a Michal BOBEK. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012. 1660 s. ISBN 978-80-7400-365-3.
- KOCH, Ida Elisabeth. Dichotomies, Trichotomies or Waves of Duties? *Human Rights Law Review*, 2002, roč. 5, č. 1, s. 81–103. ISSN 1461-7781.
- NEMEC, Matúš. Náboženstvo a trestné právo na území Slovenska od roku 1918. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2009, roč. 27, s. 307–320. ISBN 978-80-223-2633-9.
- NEMEC, Matúš. Vývoj konfesnoprávnej normativity v trestnom práve Slovenskej republiky. In: *Historické právne systémy a integrácia Európy*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2011, s. 127–132. ISBN 978-80-7160-314-6.
- SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. Brno: L. Marek, 2008, 228 s. ISBN 978-80-87127-13-1.
- SVÁK, Ján. *Ochrana ľudských práv v troch zväzkoch. III. zväzok*. Bratislava: Eurokódex, 2011, 592 s. ISBN 978-80-89447-43-5.
- TAYLOR, Paul. *Freedom of Religion: UN and European Human Rights Law and Practise*. New York: Cambridge University Press, 2005, 405 s. ISBN 978-0-511-13549-1.
- TEMPERMAN, Jeroen. Freedom of Religion or Belief in Prison: A Critical Analysis of the European Court of Human Rights' Jurisprudence. In: *Oxford Journal of Law and Religion*, 2017, roč. 6, č. 1, s. 48–92. ISSN 2047-0770.
- TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. *Konfesní právo*. Praha: Leges, 2015, 414 s. ISBN 978-80-7502-118-2.
- TRETERA, Jiří Rajmund. Vážna potreba institucionalizovanej duchovnej péče v lôžkových zdravotníckych zariadeniach. In: BENÁK, J. (ed.). *Církev a stát 2017: Sborník z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2017, s. 9–17. ISBN 978-80-210-8830-6.
- Citovaná judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva je dostupná na internetovom portáli <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%20>

Contact – email

martin.gregor@flaw.uniba.sk

Vědecká redakce MU

prof. Ing. Petr Dvořák, CSc.; PhDr. Jan Cacek, Ph.D.;
Mgr. Tereza Fojtová; Mgr. Michaela Hanousková;
prof. MUDr. Lydie Izakovičová Hollá, Ph.D.; doc. RNDr. Petr Holub, Ph.D.;
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.; doc. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D.;
doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.; prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.;
doc. RNDr. Jaromír Leichmann, Dr.; PhDr. Alena Mizerová;
doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.; doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.;
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.; doc. RNDr. Ondřej Slabý, Ph.D.;
prof. PhDr. Jiří Trávníček, M.A.; doc. PhDr. Martin Vaculík, Ph.D.

Ediční rada PrF MU

doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D. (předseda)
prof. JUDr. Josef Bejček, CSc.; prof. JUDr. Jan Hurdík, DrSc.;
prof. JUDr. Věra Kalvodová, Dr.; prof. JUDr. Vladimír Kratochvíl, CSc.;
doc. JUDr. Petr Mrkývka, Ph.D.; doc. JUDr. Radim Polčák, Ph.D.;
prof. JUDr. Petr Průcha, CSc.; doc. JUDr. Markéta Selucká, Ph.D.

CÍRKEV A STÁT 2018

(Sborník z konference)

Ing. Mgr. Jaroslav Benák, Ph.D. (ed.)

Vydala Masarykova univerzita
Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno

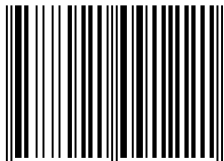
Spisy Právnické fakulty MU č. 632 (řada teoretická, Edice Scientia)

1. vydání, 2018

ISBN 978-80-210-9122-1 (online : pdf)
www.law.muni.cz

muni
PRESS

ISBN 978-80-210-9122-1

9 788021 091221

